

ЄВРОПЕЙСЬКА КОМІСІЯ З ПИТАНЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОСУДДЯ (СЕРЕЈ)

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРИВАЛОСТІ ЕТАПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Як тривалість окремих етапів звичайного цивільного провадження впливає на загальну тривалість розгляду цивільних справ? Причини затримок і можливі заходи щодо їх усунення

УХВАЛЕНО СЕРЕЈ НА 46-МУ ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ
(18–19 ЧЕРВНЯ 2026 РОКУ)
СЕРЕЈ(2026)3

* Цей переклад підготовлено відділом міжнародного співробітництва Верховного Суду.

Французьке видання:

Commission européenne pour l'efficacité de la justice (CEPEJ) Etude sur la durée des étapes de la procédure civile — Comment la durée des différentes étapes de la procédure civile ordinaire peut-elle influencer la durée totale des affaires civiles ? Causes de retard et mesures possibles pour y remédier.

Відповідальність за погляди, висловлені в цьому документі, несуть його автори; ці погляди не обов'язково відображають офіційну політику Ради Європи.

Відтворення уривків обсягом до 500 слів дозволяється, крім випадків використання з комерційною метою, за умови збереження цілісності тексту, якщо уривок не використано поза контекстом, він не містить неповної інформації та в інший спосіб не вводить читача в оману щодо характеру, обсягу або змісту тексту. Посилання на текст оригіналу завжди має оформлюватися так: «© Рада Європи, рік публікації». Усі інші запити щодо відтворення або перекладу всього документа чи його частини слід надсилати до Департаменту підготовки документів і публікацій (SPDP) або на адресу publishing@coe.int <mailto:publishing@coe.int>

Усю іншу кореспонденцію щодо цього документа слід надсилати до Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (CEPEJ) або на адресу cepej@coe.int

Дизайн обкладинки та макетування:

Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (CEPEJ), Генеральний директорат з прав людини та верховенства права, DG1, Рада Європи

Фото: Shutterstock

© Рада Європи, червень 2026 року

Зміст

I. ВСТУП.....	2
A. Мета дослідження	2
B. Сфера охоплення та актуальність.....	2
C. Наскрізнi питання	3
D. Методологія дослідження.....	3
II. АНАЛІЗ ЗА ЕТАПАМИ	4
ЕТАП I — ДОСУДОВА СТАДІЯ: від вручення документів до подання відповідачем відзиву на позов	6
A. Національне законодавство та практика	6
B. Причини затримок	7
C. Приклади належної практики	8
ЕТАП II — СТАДІЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ 1	10
A. Національне законодавство та практика	10
B. Причини затримок	10
C. Приклади належної практики	11
ЕТАП III — СТАДІЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ 2: від попереднього до останнього судового засідання	13
A. Національне законодавство та практика	13
B. Причини затримок	14
C. Приклади належної практики	14
ЕТАП IV — СТАДІЯ ПІСЛЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ 1: від останнього судового засідання до складення письмового судового рішення	16
A. Національне законодавство та практика	16
B. Причини затримок	17
C. Приклади належної практики	17
ЕТАП V — СТАДІЯ ПІСЛЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ 2: від отримання судового рішення до подання апеляційної скарги.....	20
A. Національне законодавство та практика	21
B. Причини затримок	21
C. Приклади належної практики	21
III. ВИСНОВКИ.....	23
ДОДАТОК — УЗАГАЛЬНЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ ПІД ЧАС ІНТЕРВ'Ю З ПІЛОТНИМИ СУДАМИ	24

I. ВСТУП

Стаття 6 Європейської конвенції з прав людини гарантує право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом. Європейський суд з прав людини оцінює надмірну тривалість провадження з огляду на обставини справи, ураховуючи, зокрема, складність конкретної справи, поведінку заявника та відповідних органів влади, а також важливість предмета спору для заявника. Багато держав-членів запровадили внутрішньодержавні засоби правового захисту від надмірної тривалості проваджень, якими можна скористатися шляхом звернення до національного органу, — як щодо проваджень, що тривають (*механізм запобігання затримкам або прискорення провадження*), так і щодо завершених проваджень (*компенсаційний механізм*). Запровадження ефективних засобів правового захисту має на меті забезпечити захист гарантованих Конвенцією прав у межах національних правових систем і, як наслідок, запобігти поданню заяв до Європейського суду з прав людини.

Незважаючи на запровадження державами-членами ефективних засобів правового захисту, тривалі судові провадження й надалі становлять проблему в Європі, про що свідчать звіти про оцінювання європейських судових систем, які регулярно публікує Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (CEPEJ). Дані, зібрані під час циклів оцінювання, свідчать, що теоретично необхідний час для розгляду справи, відображений показником розрахункової тривалості розгляду справи (*Disposition Time*)¹, і надалі залишається значним, особливо в позовних цивільних і господарських справах у судах першої та другої інстанцій. Суди третьої (найвищої) інстанції загалом є найефективнішими. Крім того, кримінальні справи зазвичай розглядаються швидше, ніж цивільні та адміністративні.²

A. Мета дослідження

Метою дослідження є визначення спільних етапів звичайного цивільного провадження в різних європейських судових системах, виявлення чинників, що спричиняють затримки, та висвітлення прикладів ефективної практики, які можуть підвищити результативність різних етапів провадження. Хоча судові системи істотно різняться, а прямі порівняння можуть призвести до хибних висновків, CEPEJ вважає за доцільне привернути увагу до успішних підходів, покликаних спонукати до розгляду можливих заходів у межах судових реформ, без їх механічного застосування чи нав'язування державам-членам моделей, обов'язкових для наслідування.

B. Сфера охоплення та актуальність

¹ Розрахункова тривалість розгляду справ (*Disposition Time, DT*) показує теоретичний час, необхідний для завершення розгляду справи з огляду на поточні темпи роботи. Її визначають шляхом ділення кількості справ, що залишилися нерозглянутими на кінець певного періоду, на кількість справ, вирішених протягом цього періоду, з подальшим множенням отриманого результату на 365 для вираження показника в днях.

² Цей документ було підготовлено під керівництвом Робочої групи з питань управління судовим часом (CEPEJ-SATURN) і доопрацьовано Робочою групою з питань результативності судових проваджень (CEPEJ-GT-EFF) за сприяння наукового експерта Гійома Дартіґа (Франція) та члена CEPEJ-GT-EFF Павела Вжашча (Польща).

У дослідженні основну увагу приділено таким етапам цивільного провадження, які вважаються спільними для різних судових систем: вручення документів і подання відповідачем відзиву на позов; отримання відзиву відповідача або підтвердження виклику та проведення попереднього/першого судового засідання; проведення попереднього й останнього судових засідань; завершення останнього судового засідання та складення судового рішення в письмовій формі; складення судового рішення в письмовій формі та подання апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції. Ці етапи характерні для більшості судових систем Європи. Водночас слід зазначити, що чітко розмежувати окремі етапи не завжди легко з огляду на відмінності в організації цивільного провадження в різних європейських судових системах.

За кожним із цих етапів для дослідження збирали дані про встановлену законом і фактичну (або орієнтовну) тривалість відповідного етапу цивільного провадження, дії судів та сторін, а також причини можливих затримок у разі розбіжності між установленими законом строками та фактичною або орієнтовною тривалістю. У цьому дослідженні під цивільним провадженням розуміється звичайне цивільне провадження, а не будь-який інший спеціальний вид (підвид) цивільного провадження, як-от провадження у малозначних справах, спрощене або спеціалізоване провадження.

С. Наскрізні питання

Хоча дослідження зосереджено на різних етапах, деякі труднощі, визначені як причини значних затримок у звичайному цивільному провадженні, мають наскрізний характер і впливають на весь його перебіг, істотно збільшуючи загальну тривалість. Ці труднощі часто зумовлені структурними чинниками, пов'язаними як із функціонуванням та організацією судових систем, так і з поведінкою сторін.

Затримки можуть бути спричинені матеріальними та іншими обмеженнями, зокрема неукомплектованістю штату, браком правників і працівників апарату суду, недостатньою кількістю залів судових засідань, нерівномірним розподілом справ, браком судових експертів, зростанням складності справ та іншими чинниками. У поєднанні зі значним навантаженням на суди ці чинники додатково ускладнюють призначення судових засідань і сприяють збільшенню тривалості цивільного провадження.

Певні дії та форми поведінки сторін провадження (наприклад, заперечення проти висновків експертів, подання нових матеріалів в останній момент тощо) також можуть спричиняти значні затримки, особливо за відсутності обов'язкових строків, установлених законом, або дієвого контролю за дотриманням установлених строків.

Ці чинники мають системний характер і найчастіше діють сукупно. Саме тому їх необхідно враховувати під час аналізу та розуміння причин затримок у цивільному провадженні, а також під час пошуку способів усунення таких затримок.

D. Методологія дослідження

Дослідження ґрунтується на інформації, наданій членами Мережі пілотних судів CEPEJ, яку збирали в кілька етапів протягом певного періоду. У дослідженні взяли участь дев'ять пілотних судів CEPEJ із таких країн: Фінляндія (Рованіємі), Німеччина (Фрайбург-ім-Брайсгау), Італія (Турин), Польща (Люблін-Схід і Варшава), Португалія (Коїмбра), Словацька Республіка (Банська Бистриця), Словенія (Марибор) і Сполучене Королівство — Англія та Уельс (Редінг). Ці пілотні суди відгукнулися на оголошене у 2023 році запрошення висловити зацікавленість. До складу Робочої групи SATURN з управління судовими строками також входили деякі представники пілотних судів Італії, Польщі та Словенії.

На першому етапі дослідження було розроблено анкету, у якій визначено різні етапи звичайного цивільного провадження. У 2023 році анкету було надіслано членам Мережі пілотних судів. Після цього з представниками зазначених пілотних судів було проведено зустрічі в онлайн- та очному форматах для обговорення питань дослідження. Потім із кожним пілотним судом окремо було проведено поглиблене інтерв'ю, щоб зібрати докладну інформацію про його досвід на різних етапах провадження. Завдяки цим інтерв'ю вдалося визначити чинники, що спричиняють затримки у звичайному цивільному провадженні, а також виокремити приклади належної практики, які могли б допомогти усунути такі затримки (див. Додаток до дослідження).

На основі цих інтерв'ю та подальших досліджень Робоча група з управління судовими строками (CEPEJ-SATURN) розпочала підготовку цього дослідження, яку згодом завершила Робоча група з питань результативності судових проваджень (CEPEJ-GT-EFF), що діє з 2026 року.

Це дослідження не є вичерпним, оскільки ґрунтується переважно на інформації, наданій дев'ятьма судами з восьми країн. Відповідно, воно не містить всебічного огляду ситуації в усіх державах-членах Ради Європи, а лише наводить приклади практик, виявлених у відповідних судах, що відображають погляди та бачення самих цих судів. Висвітлені в дослідженні заходи не можуть застосовуватися повсюдно; вони слугують прикладами виявлених під час дослідження підходів, які допомогли окремим судам цих країн усунути конкретні недоліки та можуть стати джерелом ідей для інших.

II. АНАЛІЗ ЗА ЕТАПАМИ

Для цілей дослідження кожен етап цивільного провадження проаналізовано на основі інформації, отриманої від відібраних пілотних судів, щоб визначити основні причини затримок і практики, спрямовані на їх усунення. У таблиці нижче наведено стислий огляд основних причин затримок і практик, які можуть сприяти їх зменшенню. Докладнішу інформацію наведено в основній частині дослідження.

	Етапи	Причини затримок	Можливі заходи для розв'язання проблем
1.	Етап I._ <u>Досудова</u> <u>стадія</u>	- Обмежені можливості судів оперативно й точно встановлювати адреси відповідачів; - Відсутність ефективних систем електронного подання документів, що дають змогу вручати їх в електронній формі.	- Надання судам доступу до надійних баз даних або реєстрів населення, що сприятиме встановленню адрес відповідачів; - Розгляд, за доцільності, можливості створення доступного для судів національного реєстру фізичних осіб; - Установлення чітких правил щодо правової фікції вручення документів для забезпечення ефективного повідомлення відповідачів одночасно з ужиттям ширших заходів для подальшої цифровізації правосуддя (електронного правосуддя), зокрема запровадженням систем електронного подання документів до суду; - Установлення чітких строків для подання відповідачами відзивів на позов із передбаченням ухвалення заочного рішення в разі їх недотримання.
2.	Етап II._ <u>Перша стадія</u> <u>судового</u> <u>розгляду</u>	Надмірне навантаження на суди та неукомплектованість їхніх штатів.	- Проведення підготовчих/попередніх засідань для підготовки справи до основного судового засідання, зокрема з метою уточнення процесуальних графіків, спірних питань і необхідності проведення судової експертизи; - Установлення суворих або обов'язкових процесуальних графіків і вжиття заходів для забезпечення їх дотримання сторонами; - Сприяння судовому примиренню та іншим формам мирного врегулювання спорів, зокрема медіації.
3.	Етап III._ <u>Друга стадія</u> <u>судового</u> <u>розгляду</u>	- Дедалі більша складність справ у поєднанні з розлогими поданнями сторін та адвокатів; - Обмежені можливості залучення експертів і тривале очікування підготовки експертних висновків; - Недостатнє використання дистанційних судових засідань; - Часте відкладення судових засідань через прогалини у процесуальному регулюванні, тактику	- Ужиття заходів для забезпечення ефективного використання судової експертизи, зокрема створення та ведення вичерпних баз даних судових експертів, забезпечення справедливої і своєчасної винагороди, чіткого визначення завдань та встановлення реалістичних строків для подання експертних висновків, а також підвищення загальної привабливості діяльності судових експертів; - Заохочення використання дистанційних судових засідань, особливо в нескладних справах і для вирішення процесуальних питань; - Протидія необґрунтованому відкладенню судових засідань

		затягування та неявку свідків або експертів, призначених судом.	шляхом застосування відповідних санкцій, а також сприяння пропорційному використанню письмових або дистанційно наданих показань свідків у належних випадках; - Сприяння поданню представниками сторін структурованих і достатньо стислих письмових матеріалів поряд із ужиттям заходів, спрямованих на скорочення їх надмірного обсягу.
4.	Етап IV. <u>Стадія складення судового рішення</u>	- Значні витрати часу на складення вмотивованих судових рішень.	- Використання шаблонів для спрощення підготовки судових рішень у справах певних категорій, особливо в однотипних справах; - Запровадження «усного мотивування» (мотивів або викладу підстав), що за певних обставин звільняє суддів від складення вмотивованих судових рішень.
5.	Етап V. <u>Стадія апеляційного оскарження</u>	- Роль судів першої інстанції у перевірці прийнятності та підготовці матеріалів справ для передання до судів апеляційної інстанції; - Процесуальні вимоги, через які перед поданням апеляційної скарги може знадобитися більше часу для звернення за судовим рішенням у письмовій формі або його отримання.	- Зменшення адміністративного навантаження на суди першої інстанції шляхом передання функції перевірки прийнятності судам апеляційної інстанції; - Запровадження електронного передання судових рішень, що оскаржуються.

ЕТАП I — ДОСУДОВА СТАДІЯ: від вручення документів до подання відповідачем відзиву на позов

Перший етап відповідає тій частині звичайного цивільного провадження, яку можна визначити як **досудову стадію**, та охоплює всі дії, пов'язані з початком провадження. Цей етап складається з двох основних кроків. Перший — **вручення документів**, тобто період від надіслання позивачем документів, якими ініціюється судове провадження, до їх отримання відповідачем. У результаті цього кроку позовну заяву має бути належним чином подано та вручено відповідачу. Другий — **подання відповідачем відзиву на позов**, тобто період від отримання відповідачем документів, якими ініціюється судове провадження, до подання відзиву. У деяких судових системах відзив подається до суду, який потім надсилає його іншій стороні або іншим сторонам. В інших системах відповідач вручає відзив безпосередньо позивачу та подає суду підтвердження його вручення. Ці два кроки провадження тісно пов'язані між собою і розглядаються в цьому Дослідженні разом.

А. Національне законодавство та практика

Вручення документів позивачем

		<u>Строки, установлені законами / нормативно-правовими актами (у днях)</u>	<u>Орієнтовна тривалість процесуального кроку (у днях)</u>
1.	Італія		1 – 10
2.	Польща		30
3.	Фінляндія		30
4.	Німеччина		30
5.	Португалія	30	15
6.	Словацька Республіка		30
7.	Словенія	30	
8.	Сполучене Королівство — Англія та Уельс	112	5

Подання відзиву на позов

		<u>Строки, установлені законами / нормативно-правовими актами (у днях)</u>	<u>Орієнтовна тривалість процесуального кроку (у днях)</u>
1.	Італія	50	50
2.	Польща	Не менше 14	14–30
3.	Фінляндія		21–30
4.	Німеччина	14	50
5.	Португалія	30	30
6.	Словацька Республіка		15
7.	Словенія	30	30
8.	Сполучене Королівство — Англія та Уельс	28	28

В. Причини затримок

Затримки на етапі вручення документів у цивільному провадженні зумовлені насамперед двома взаємопов'язаними чинниками. По-перше, судам часто складно **швидко й достовірно встановити адресу відповідача**, особливо в системах, де повідомлення здійснюється поштою. Якщо вручити документи поштою не вдається, суди нерідко проводять складні й ресурсомісткі перевірки із залученням третіх осіб, зокрема органів поліції або судових виконавців, що може істотно затягувати провадження (наприклад, у Польщі). По-друге, затримкам, як видається, сприяє **відсутність ефективних систем електронного подання документів або недостатній рівень їх розвитку**, оскільки для обміну інформацією й надалі переважно використовуються поштові послуги, а якщо вручити документи поштою не вдається — інші

способи, зокрема залучення судових виконавців. Як впливає з дослідження, **на цьому етапі цивільного провадження процесуальні затримки, як видається, частіше виникають у разі вручення документів поштою, ніж у разі їх електронного вручення.**

С. Приклади належної практики

І. Запровадження електронних систем вручення документів та опрацювання відзивів відповідачів

Дослідження свідчить про чітку тенденцію до запровадження електронного вручення документів. У деяких системах електронне вручення документів переважно доступне лише адвокатам (наприклад, у Німеччині та Італії), тоді як в інших вручати документи в електронній формі можуть як сторони, що є фізичними особами, так і їхні представники (наприклад, у Фінляндії). У Фінляндії всі матеріали справ опрацьовуються в електронній формі, а представники та сторони, що є фізичними особами, мають повний дистанційний доступ до них. У Німеччині в земельних судах (судах першої інстанції, які розглядають позови на суму понад 10 000 євро) **участь адвоката є обов'язковою, у зв'язку з чим адвокати повинні подавати документи та вести офіційне листування виключно в електронній формі.** Подібна система діє у Сполученому Королівстві (Англії та Уельсі), де після призначення адвоката документи автоматично вручаються йому через електронний портал. У Словацькій Республіці та Португалії юридичні особи зобов'язані мати електронну поштову скриньку (офіційну електронну адресу, надану державою) для отримання всіх офіційних документів, зокрема тих, що стосуються судових позовів, тоді як для фізичних осіб використання такої системи залишається добровільним.

Ширше використання електронного зв'язку в судах потребує приведення у відповідність правил вручення документів відповідачу.³ У низці правових систем точно визначено момент, з якого вручення вважається таким, що відбулося. У Фінляндії та Італії **вручення документів вважається дійсним, якщо є достатні підстави вважати, що електронне повідомлення надійшло на пристрій одержувача, незалежно від того, чи було його відкрито.** У Словацькій Республіці запроваджено правову фікцію, згідно з якою вручення вважається таким, що відбулося через 15 днів після надсилання, навіть якщо одержувач не переглянув електронне повідомлення на офіційній електронній адресі, наданій державою. Така правова фікція вручення дає змогу уникнути навантаження, **пов'язаного з повторними спробами вручити документи.**

ІІ. Надання судам доступу до надійного реєстру фізичних осіб

У кількох країнах створено доступний для судів **(національний) реєстр фізичних осіб.** Така система полегшує встановлення адреси відповідача, **даючи судам змогу швидко визначити дійсну адресу.** Такі реєстри діють у Словенії, Португалії, Італії, Словацькій Республіці, Фінляндії, Німеччині та

³ Див., зокрема, Керівні принципи щодо електронного подання документів до суду (електронного подання) та цифровізації судів (12/2021).

Сполученому Королівстві (Англії та Уельсі). У державах, як-от Італія, де відповідальність за вручення документів повністю покладено на сторони, сторонам (зазвичай їхнім представникам) дозволено користуватися реєстром, щоб забезпечити належне вручення судових документів. Так само у Фінляндії, якщо відомості про відповідача відсутні, суд використовує національний реєстр фізичних осіб для отримання його останньої поштової адреси. Водночас у деяких країнах такого реєстру немає, тому там застосовують **інші способи повідомлення**, як-от публікація в газетах, розміщення оголошень на дошках оголошень, а в окремих випадках — у приміщеннях муніципальних органів або відділках поліції, чи надання судам доступу до загальнодоступних електронних баз даних, наприклад створених поліцією.

Національні реєстри покликані зменшити обсяг перевірок, які здійснюють суди та які потребують значних витрат часу й коштів, а також забезпечити більшу передбачуваність на початку провадження. Однак ефективність таких реєстрів залежить від **точності даних і регулярності їх оновлення**. На практиці, якщо виконання обов'язку оновлювати відомості про адресу не забезпечується належним чином, реєстри можуть містити застарілі дані, що перешкоджає ефективній роботі та спричиняє затримки. Натомість належне забезпечення виконання цього обов'язку підвищує надійність реєстру. Наприклад, у Фінляндії фізичні особи зобов'язані самостійно оновлювати в реєстрі відомості про свою поштову адресу. Документи, надіслані за зареєстрованою адресою, вважаються належним чином врученими, навіть якщо відповідач не оновив свої дані або фактично не отримав ці документи. У Німеччині суди можуть накладати штрафи за неоновлення адреси. Водночас, за статистичними даними, випадки невиконання обов'язків щодо реєстрації є рідкісними та стосуються лише незначної частини населення. Це дає судам змогу продовжувати розгляд справи, а фактичне неотримання документів більше не є чинником, здатним затягнути провадження.

III. Установлення строків для подання відповідачем відзиву та ухвалення заочного рішення

Несвоєчасне подання відповідачем відзиву часто призводить до процесуальних затримок. Для запобігання таким затримкам у більшості держав передбачено можливість ухвалення заочного рішення, хоча відповідні процедури та вимоги залежать від юрисдикції. Наприклад, у Португалії, **якщо після належного вручення документів відповідач не подає відзиву, твердження позивача вважаються доведеними, що дає суду змогу ухвалити письмове рішення без проведення судового засідання**. У Фінляндії заочні рішення частіше ухвалюються в судах першої інстанції за умови підтвердження того, що відповідачу було належним чином вручено документи, однак він свідомо вирішив не подавати відзиву. У Німеччині заочне рішення може бути ухвалене за заявою в порядку письмового провадження, якщо відповідач не подає повідомлення про намір захищатися від позову. Якщо суд призначає дату першого судового засідання на ранньому етапі, заочне рішення ухвалюється на цьому засіданні в разі неявки відповідача до суду. У Сполученому Королівстві (Англії та Уельсі), якщо відповідач не подає відзиву протягом 28 днів із дня отримання позовної заяви і цей строк не було продовжено за домовленістю, суд

може ухвалити заочне рішення. Водночас заочне рішення може бути скасоване, якщо відповідач доведе, що документи було вручено неналежним чином, що може зумовити необхідність повністю розпочати провадження заново.

ЕТАП II — СТАДІЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ 1: від досудової стадії до стадії судового розгляду

Цей етап є перехідним між завершенням досудової стадії та початком власне судового розгляду. Він охоплює період від отримання судом відзиву відповідача або підтвердження виклику відповідача до суду до проведення попереднього чи першого судового засідання. Зазвичай мета цього етапу полягає у **визначенні порядку процесуальних дій, з'ясуванні спірних питань та складанні процесуального графіка подальших кроків**. Цей етап має ключове значення для ефективного планування судового розгляду й охоплює складання процесуальних графіків, проведення попередніх або перших судових засідань та з'ясування можливостей урегулювання спорів без судового розгляду. У деяких юрисдикціях, зокрема в Італії, поняття попереднього судового засідання не існує, а перше судове засідання виконує як підготовчу функцію, так і функцію вирішення справи.

А. Національне законодавство та практика

		<u>Строки, установлені законами / нормативно-правовими актами (у днях)</u>	<u>Орієнтовна тривалість процесуального кроку (у днях)</u>
1.	Італія		70
2.	Польща		90–180
3.	Фінляндія		60
4.	Німеччина		50–120
5.	Португалія	30	45–60
6.	Словацька Республіка		90
7.	Словенія		180
8.	Сполучене Королівство — Англія та Уельс		

В. Причини затримок

У низці юрисдикцій затримки з призначенням першого судового засідання зумовлені структурними чинниками, пов'язаними з **надмірним навантаженням на суди та нестачею працівників**. Велика кількість справ і спричинене нею значне навантаження на суддів та працівників апарату суду призводять до затримок у їх опрацюванні. Це особливо характерно для великих судів, розташованих у столицях або великих містах, де попереднього чи першого судового засідання нерідко доводиться чекати шість місяців або довше. Наприклад, в Італії позивач повинен визначити дату першого судового

засідання в межах 120 днів після офіційного повідомлення іншої сторони про справу, а закон дозволяє додатково відкласти засідання на строк до 45 днів з огляду на навантаження на суддів.

С. Приклади належної практики

I. Проведення попереднього або першого судового засідання

Практика проведення попередніх судових засідань істотно різниться залежно від країни та суду. У деяких країнах такі засідання також називають підготовчими або першими. В одних країнах вони є обов'язковими, в інших — необов'язковими. Як зазначили співрозмовники, обов'язкові підготовчі засідання, як видається, **сприяють підготовці справи та здійсненню процесуальних дій до основного судового засідання**. Загалом вони дають змогу визначити ключові питання спору, уточнити спірні питання та узгодити, які докази або експертні висновки буде представлено під час основних судових засідань. Вони також дають змогу **з'ясувати можливості примирення та врегулювання спорів без судового розгляду**. У країнах, де попередні засідання не є обов'язковими, їх зазвичай проводять у нескладних справах, у яких вони можуть виконувати функцію основного судового засідання, що дає змогу вирішити справу на ранньому етапі (наприклад, у Німеччині та Словацькій Республіці).

Фінляндія та Сполучене Королівство (Англія й Уельс) є прикладами країн, у яких застосовуються як письмова підготовка стадія, так і підготовчі судові засідання. У Фінляндії попередні судові засідання є частиною ширшої підготовчої стадії, що передбачає можливість подання письмових матеріалів для кращої підготовки всієї стадії судового розгляду. Листування зі сторонами електронною поштою дає судді змогу уточнити позовні вимоги, перевірити повноту списків свідків і документальних доказів, а також поставити конкретні запитання. Після такого листування проводиться обов'язкове усне підготовче засідання, під час якого підтверджуються всі докази, визначаються ключові питання спору та, де це можливо, звужуються межі судового розгляду. У Сполученому Королівстві (Англії та Уельсі) попередні судові засідання допомагають скласти графік і план процесуальних дій під час судового розгляду, зокрема встановити строки обміну документами, подання показань свідків та експертних висновків. Ці засідання, які називають засіданнями з питань управління справою, призначає окружний суддя після розгляду поданих сторонами матеріалів і заповненої Анкети щодо подальшого розгляду справи (Directions Questionnaire), що містить процесуальну інформацію, необхідну для підготовки справи (наприклад, очікувану тривалість судового розгляду, відомості про свідків, яких планують викликати, використання експертних або медичних висновків, мовні потреби та потребу в послугах перекладу (див. також розділ нижче)). Після попередніх судових засідань **судді складають окремий графік розгляду кожної справи з визначеними строками подання всіх доказів. Подання доказів із порушенням установлених строків або подання нових доказів потребує дозволу суду.**

II. Складання процесуальних графіків

У багатьох країнах можна складати **процесуальні графіки для планування судового процесу**. Вони дають змогу узгодити строки вчинення різних процесуальних дій і подання сторонами документів. Зазвичай процесуальні графіки складають під час попередніх судових засідань. Наприклад, у Сполученому Королівстві (Англії та Уельсі) для планування перебігу судового процесу використовують два основні процесуальні інструменти — Анкету щодо подальшого розгляду справи (Directions Questionnaire) та Контрольний перелік підготовки до судового розгляду (Pre-trial Checklist). Анкета щодо подальшого розгляду справи (DQ) — це форма, яку сторони заповнюють на початку провадження, до попереднього судового засідання, тоді як Контрольний перелік підготовки до судового розгляду використовують пізніше — у період між попереднім та основним судовими засіданнями. Анкета допомагає суду визначити, за якою процедурою слід розглядати справу, оцінити її складність, установити, скільки часу може потребувати судові засідання, з'ясувати, чи потрібні експертні висновки, а також розглянути можливість медіації або мирного врегулювання спору. Контрольний перелік підготовки до судового розгляду дає змогу підтвердити готовність сторін до судового розгляду. Крім того, за його допомогою перевіряють, чи відбувся обмін письмовими показаннями свідків, чи підготовлено експертні висновки та чи готова справа до судового розгляду.

Процесуальні графіки загалом сприяють кращій організації судового розгляду, підвищуючи рівень **процесуальної дисципліни** та полегшуючи перебіг судового процесу завдяки своєчасному розгляду всіх документів і доказів. Складання таких графіків спонукає сторони ретельно готуватися до розгляду справи вже на початковому етапі провадження, що зменшує ймовірність виникнення непередбачених процесуальних питань надалі. Однак **у деяких юрисдикціях застосування процесуальних графіків ускладнюється через недотримання сторонами визначених у них строків** і значні витрати часу на їх повторне узгодження. Неодноразові клопотання про продовження строків та повторне відкладення судових засідань спричиняють затримки. Крім того, унесення змін до процесуального графіка може потребувати проведення нового попереднього судового засідання та постановлення нової ухвали суду, що може створювати **значне адміністративне навантаження на суддів і працівників апарату суду** (наприклад, у Польщі).

III. Запровадження судового примирення

У більшості країн законодавство уповноважує суддів намагатися примирити сторони в цивільному провадженні, особливо в сімейних і господарських справах. Хоча судові примирення часто передбачене законом, у різних європейських юрисдикціях наявні можливості його застосування використовуються неоднаково. Показники врегулювання спорів різняться залежно від судді, однак окремі пілотні суди (наприклад, у Німеччині та Португалії) повідомили, що в цивільному провадженні частка спорів, урегульованих шляхом судового примирення, зазвичай становить близько 30–40 %. Останнім часом цей спосіб урегулювання набув подальшого розвитку: справи можна передавати суддям або палатам, що спеціалізуються на

примиренні⁴.

Механізми проведення судового примирення та підстави для його застосування різняться в країнах, охоплених дослідженням. У Німеччині, Італії та Польщі **судді можуть з'ясовувати можливість примирення в будь-який момент цивільного провадження**, незалежно від його стадії, тоді як у Португалії, Словацькій Республіці та Словенії судове примирення здебільшого застосовується на початковій стадії провадження, головним чином під час попередніх судових засідань. У Фінляндії, крім можливості примирення або врегулювання спору під час обов'язкової усної підготовчої стадії чи основного судового засідання, існує окремий механізм судового примирення, доступний ще до офіційного подання позову до суду.

Хоча багато країн у різний спосіб заохочують звернення до судового примирення, практика його застосування значною мірою залежить від характеру справи, а також від ставлення та навичок суддів. Деякі співрозмовники вважали за доцільне спрямовувати ресурси на популяризацію примирення та **розвиток у суддів навичок його проведення, підкріплюючи це комплексним навчанням**. Судове примирення також слід розглядати як механізм, що доповнює інші механізми альтернативного вирішення спорів, зокрема медіацію.

ЕТАП III — СТАДІЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ 2: від попереднього до останнього судового засідання

Друга частина стадії судового розгляду охоплює період між попереднім або першим та останнім судовими засіданнями. Вона включає всі процесуальні дії, вчинені протягом цього періоду, а також проміжки часу між судовими засіданнями. Цей період часто охоплює **кілька судових засідань, їх відкладення та процесуальні дії, пов'язані з доказуванням**, зокрема підготовку експертних висновків, отримання документів, яких бракує, та виклик свідків. На відміну від досудової стадії, основною метою якої є організація розгляду справи, цей етап охоплює подання та оцінку доказів, а також врегулювання процесуальних питань.

А. Національне законодавство та практика

		<u>Строки, установлені законами / нормативно-правовими актами (у днях)</u>	<u>Орієнтовна тривалість процесуального кроку (у днях)</u>
1.	Італія		120–730
2.	Польща	180 (господарські справи)	120–730

⁴ Наприклад, у Бельгії при судах створено спеціалізовані палати з мирного врегулювання спорів у цивільних, соціальних і господарських справах.

3.	Фінляндія		60
4.	Німеччина		
5.	Португалія		90
6.	Словацька Республіка		
7.	Словенія		290
8.	Сполучене Королівство — Англія та Уельс	210	480

В. Причини затримок

Затримки на цій стадії можуть бути зумовлені кількома взаємопов'язаними причинами, як-от складність справ, **розгляд справ за участю багатьох сторін, значний обсяг поданих документів та експертних висновків**. В Італії залучення нової сторони автоматично зумовлює 120-денний період очікування до наступного судового засідання, причому цей процес може повторюватися неодноразово. У Португалії всі докази мають бути представлені під час останнього судового засідання, зокрема шляхом надання показань сторонами та допиту свідків. У Німеччині значний обсяг письмових матеріалів знижує ефективність провадження: **процесуальні документи нерідко перевищують 100 сторінок і містять численні повтори**, а судді зобов'язані їх опрацьовувати. По-друге, докази, особливо експертні висновки, є значним джерелом затримок, переважно через **обмежені можливості залучення експертів**. У Словенії та Португалії підготовка експертних висновків часто триває кілька місяців, а залучення експертів, призначених судом, є одним з основних чинників, що знижують ефективність провадження, особливо за нестачі експертів. Зокрема, у Словенії підготовка висновків може тривати від трьох до шести місяців, а додаткові затримки виникають, коли сторони заперечують проти висновків експертів або просять надати додаткові висновки.

С. Приклади належної практики

І. Запровадження заходів для зменшення навантаження на суди

По-перше, більшість опитаних осіб назвали **великі за обсягом письмові процесуальні документи**, які подають адвокати та сторони, важливим чинником затримок у більшості судів. Також було зазначено, що дедалі ширше використання адвокатами та сторонами генеративного штучного інтелекту може призвести до істотного збільшення обсягу процесуальних документів. Ця проблема може ще більше загострюватися в країнах, де для уточнення доводів дозволено неодноразово подавати письмові матеріали (наприклад, в Італії). Тому в деяких судових системах вирішили **обмежити обсяг письмових матеріалів**, спонукаючи сторони зосереджуватися на головних питаннях і викладати їх у чітко структурованому документі, що подається до суду. У Німеччині регулярно точаться дискусії з питань правової політики щодо обмеження кількості сторінок. У разі запровадження таких обмежень їх

необхідно буде оцінити з огляду на конституційне право бути заслуханим⁵.

По-друге, у деяких країнах запроваджено або **розширено практику надання свідками письмових показань замість усних показань**, для надання яких свідки мають особисто бути присутніми в судовому засіданні. Це дає змогу зменшити кількість повторних відкладень судових засідань. Наприклад, в Італії закон надає суддям право на власний розсуд обирати між очним, дистанційним і письмовим провадженням. У разі письмового провадження адвокати або сторони подають свідкам запитання, на які ті потім надають письмові відповіді через електронну систему. Так само в Польщі письмові показання свідків дедалі частіше використовуються в господарських справах, що зменшує потребу призначати судові засідання виключно для дослідження доказів.

II. Скорочення затримок у поданні висновків судових експертів

Більшість судів назвали несвоєчасне подання судовими експертами висновків і звітів одним з основних чинників затримок у цивільному провадженні, які можуть тривати від кількох місяців до кількох років. Це зумовлено багатьма причинами: **нестачею судових експертів, високою вартістю судової експертизи, неналежним рівнем винагороди експертів і частим продовженням строків подання експертних висновків**. Тому в кількох юрисдикціях розглянули або запровадили заходи для скорочення затримок, пов'язаних із залученням судових експертів. У Словацькій Республіці деякі судді проводять попередні судові засідання спеціально для того, щоб заздалегідь уточнити, які документи необхідні судовим експертам. Така практика скорочує зайвий обмін інформацією та дає змогу уникнути неодноразових запитів про надання додаткових відомостей. У Португалії сторони можуть домовитися про виплату вищої винагороди за прискорену підготовку експертного висновку або висновку з вузькоспеціалізованих питань, хоча така практика залишається рідкісною та залежить від бажання і фінансових можливостей сторін. В Італії судді обмінюються інформацією про роботу судових експертів і якість проведених ними експертиз. Такий обмін інформацією полегшує добір експертів і дає змогу уникати призначення тих із них, хто систематично допускає значні затримки. Інші заплановані заходи можуть передбачати створення загальнодоступних переліків або **баз даних експертів** із зазначенням сфер їхньої компетенції, досвіду та, за доцільності, результатів попередньої роботи.⁶

III. Оцінювання використання дистанційних судових засідань

Використання дистанційних судових засідань у цивільному провадженні широко визнається важливим чинником підвищення процесуальної ефективності та скорочення затримок. Однак обсяги їх використання істотно різняться залежно від юрисдикції. У деяких країнах дистанційні судові засідання використовуються недостатньо, попри наявність належної цифрової інфраструктури, тоді як в інших вони застосовуються широко. Наприклад, у Фінляндії та Сполученому Королівстві (Англії та Уельсі) **дистанційні судові засідання регулярно**

⁵ Див., зокрема, Керівні принципи щодо якості судових дебатів у цивільному та адміністративному провадженні (06/2025) та Інструмент скорочення залишку нерозглянутих справ (06/2023).

⁶ Див., зокрема, Керівні принципи SATURN щодо управління судовим часом, розділ про експертів, призначених судом, с. 16 (12/2021).

проводяться для вирішення процесуальних питань і розгляду нескладних клопотань. Правники часто віддають перевагу такому підходу, оскільки він дає їм змогу протягом одного дня брати участь у кількох судових засіданнях у різних судах, усуваючи потребу в поїздках і тим самим скорочуючи витрати часу та коштів сторін. Водночас у разі остаточного вирішення справ переважно й надалі проводяться очні судові засідання, особливо у справах, у яких показання свідків оспорується. У таких випадках безпосередня оцінка суддею достовірності показань свідків вважається необхідною для забезпечення справедливого здійснення правосуддя. Дистанційні судові засідання можуть полегшити передання справ від більш завантажених судів до менш завантажених, особливо в господарських справах. У юрисдикціях, де таке передання справ є можливим, це може сприяти кращому розподілу навантаження між судами та підвищенню загальної ефективності цивільного провадження.⁷

ЕТАП IV — СТАДІЯ ПІСЛЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ 1: від останнього судового засідання до складення письмового судового рішення

Цей етап охоплює період від завершення останнього судового засідання до складення судового рішення в письмовій формі. У тих правових системах, де це передбачено, він також охоплює період між проголошенням судового рішення в усній формі та складенням відповідного рішення в письмовій формі. Цей період стосується лише тих судових систем, у яких судові рішення може бути проголошене в усній формі відразу після завершення останнього судового засідання, а його письмовий текст — складено пізніше (наприклад, у Польщі та Словацькій Республіці). У таких системах для складення судового рішення в письмовій формі часто встановлюються коротші строки, ніж у системах, у яких судові рішення існують лише в письмовій формі.

А. Національне законодавство та практика

Складення судового рішення в письмовій формі після його проголошення в усній формі⁸

		<u>Строки, установлені законами / нормативно-правовими актами (у днях)</u>	<u>Орієнтовна тривалість процесуального кроку (у днях)</u>
1.	Італія	30–60	30–90
2.	Польща	-	
3.	Фінляндія	30	

⁷ Див., зокрема, Керівні принципи щодо використання відеоконференцз'язку в судовому провадженні (06/2021).

⁸ Складення письмового судового рішення після проголошення усного рішення — час між проголошенням усного рішення та складенням письмового рішення (скорочений варіант). Цей етап стосується лише тих судових систем, у яких передбачено можливість проголосити усне рішення відразу після закриття останнього судового засідання, а письмове рішення скласти через певний час. Відмінність від наступного етапу полягає в тому, що в судових системах, у яких передбачено таку можливість, для складення письмового рішення після проголошення усного можуть установлюватися коротші строки (наприклад, в Австрії).

4.	Німеччина	21	
5.	Португалія	-	
6.	Словацька Республіка	30	30
7.	Словенія	-	
8.	Сполучене Королівство — Англія та Уельс	-	

Складення судового рішення в письмовій формі⁹

		<u>Строки, установлені законами / нормативно- правовими актами (у днях)</u>	<u>Орієнтовна тривалість процесуального кроку (у днях)</u>
1.	Італія	30	30–180
2.	Польща	14	30
3.	Фінляндія	30	
4.	Німеччина	21	
5.	Португалія	30	30–45
6.	Словацька Республіка	30	30
7.	Словенія	30	30
8.	Сполучене Королівство — Англія та Уельс	56	28

В. Причини затримок

Складення судових рішень є одним із найбільш трудомістких завдань у цивільному провадженні, яке забирає **найбільше часу суддів і становить значну частину їхнього навантаження**. Порівняльний аналіз свідчить про істотні відмінності між юрисдикціями щодо рівня формалізму, обов'язковості письмового мотивування та можливості використання «усних судових рішень» для прискорення завершення розгляду справи (див. розділ II нижче). У Фінляндії та Словацькій Республіці судді зобов'язані письмово мотивувати судові рішення в усіх справах. Законодавство Італії також вимагає **повного письмового мотивування** і не передбачає можливості спрощеного мотивування. У Німеччині резолютивну частину судового рішення зазвичай проголошують усно в окремому судовому засіданні, на яке сторони на практиці часто не з'являються. Судове рішення, яке після цього має бути доступним у повному обсязі, як правило, повинно містити письмовий виклад мотивів.

С. Приклади належної практики

⁹ Складення письмового судового рішення — час між останнім судовим засіданням та складенням письмового судового рішення (у днях).

I. **Можливість запровадження шаблонів судових рішень у деяких категоріях справ**

У багатьох судах країн, охоплених дослідженням, письмові судові рішення мають обов'язкову або рекомендовану **структуру**. Зазвичай вона передбачає зазначення сторін, стислий виклад позовних вимог, відповідних обставин справи та правових норм, обґрунтування застосування цих норм до конкретної справи, а також резолютивну частину судового рішення. Тому, коли судді розглядають однотипні справи зі схожими обставинами, ухвалені ними рішення часто містять майже однакові або навіть ідентичні частини. Наприклад, у Фінляндії судові рішення складають за структурою рішень Європейського суду з прав людини.

Залежно від особливостей правової системи та судової культури деякі судді пішли далі й розробили власні шаблони — **типові, заздалегідь підготовлені тексти судових рішень, які можна адаптувати до обставин кожної конкретної справи**. Зазвичай судді готують такі шаблони для власного використання, часто адаптуючи рішення, ухвалені раніше в подібних справах, що дає змогу заощадити час і уникнути зайвих повторів. У деяких юрисдикціях судді, зокрема в Італії, неофіційно діляться своїми шаблонами з колегами, що приносить користь усьому колективу.¹⁰ У Німеччині офіційних шаблонів немає, проте судді часто розробляють власні шаблони та вибудовують мотивування з огляду на правові питання, які виникають у багатьох справах, і практику судів вищих інстанцій. Під час використання шаблонів необхідно завжди стежити за тим, щоб зберігалася можливість застосування інших підходів і враховувалися індивідуальні обставини справи.

Деякі суди воліють залишати суддям повну свободу у складенні судових рішень, тоді як інші вважають шаблони **корисними для певних категорій однотипних справ**. Також було запропоновано створити загальні для окремих судів або загальнодержавні бази шаблонів, упорядковані за темами та правовими нормами, щоб не доводилося повторно складати судові рішення, уже підготовлені іншими. Однак одним із можливих недоліків використання шаблонів є необхідність ретельніше вчитувати текст. Надмірне використання заздалегідь підготовлених формулювань або копіювання тексту може призводити до помилок і підвищувати ризик невідповідностей, особливо між мотивувальною та резолютивною частинами судового рішення.

Крім використання шаблонів, деякі співрозмовники схвально оцінили ініціативи щодо проведення навчання зі складення судових рішень, спрямованого на підвищення чіткості та ефективності їх підготовки. Хоча складення судових рішень часто є складовою початкової підготовки суддів, наставництва для юристів-стажистів і посібників з підготовки судових рішень, навчання із залученням зовнішніх фахівців та зворотний зв'язок можуть додатково сприяти вдосконаленню відповідних навичок, а також підвищенню загальної якості й

¹⁰ У Національній школі магістратури Франції (École nationale de la magistrature) викладачі надають слухачам кілька широко використовуваних шаблонів юридичних документів. Крім того, судді-стажисти можуть отримувати шаблони, підготовлені їхніми наставниками.

ефективності судових рішень.

II. Можливість «усного мотивування (викладення мотивів)», що за певних обставин звільняє суддів від обов'язку письмово мотивувати судові рішення

Підготовка мотивувальної частини судових рішень зазвичай потребує значного часу та становить істотну частину навантаження суддів. У більшості держав-членів, охоплених дослідженням, у кожній справі обов'язково ухвалюється письмове вмотивоване рішення незалежно від обставин справи чи можливості його оскарження (наприклад, у Фінляндії, Італії, Португалії та Словацькій Республіці). Однак у деяких судових системах суддям дозволено в певних категоріях справ усно викладати мотиви своїх рішень («усне мотивування»), публічно проголошуючи їх. У Дослідженні визначено дві основні ситуації, у яких допускається усне мотивування.

У деяких юрисдикціях запроваджено **практику усного викладення мотивувальної частини судового рішення в певних категоріях справ — зазвичай у нескладних справах, справах із невеликою ціною позову або справах, у яких рішення не підлягає оскарженню**. За такого підходу судді викладають мотивувальну частину рішення після завершення останнього судового засідання, а згодом складають письмове рішення з повним викладом підстав його ухвалення. У Сполученому Королівстві (Англії та Уельсі) усне викладення мотивувальної частини широко застосовується в нескладних справах і справах із невеликою ціною позову. Досвідчені судді часто викладають мотиви своїх рішень одразу після судового засідання, а згодом складають письмове рішення, що містить правове обґрунтування. У Німеччині негайне усне викладення мотивувальної частини, яке фіксується в офіційному протоколі, без складення повністю вмотивованого письмового рішення допускається лише у справах, у яких рішення не підлягає оскарженню. Такі рішення також можуть проголошуватися в режимі відеоконференції. Однак у разі використання відеоконференції суддя повинен фізично перебувати в залі судового засідання і все одно зобов'язаний скласти письмове рішення з викладенням правового обґрунтування.

У деяких інших країнах передбачено можливість складати судові рішення з письмовим **викладенням мотивувальної частини лише тоді, коли одна або обидві сторони бажають подати апеляційну скаргу або звертаються з клопотанням про складення рішення в письмовій формі**. Наприклад, у Польщі мотивувальна частина судового рішення складається в письмовій формі лише за клопотанням сторони та за умови сплати збору (25 євро у 2025 році). Судді завжди викладають мотиви своїх рішень усно, однак складають письмові рішення, у резолютивній частині яких мотиви ухвалення рішення не зазначаються. Якщо сторони не звертаються з клопотанням про отримання мотивувальної частини в письмовій формі, рішення складається у спрощеному вигляді без докладного викладення мотивів його ухвалення. В Італії запропоновану реформу, що передбачала обов'язкове складення вмотивованих судових рішень у певних категоріях справ лише тоді, коли такі рішення підлягають оскарженню, було відхилено через рішучі заперечення

правників, які стверджували, що письмове викладення мотивувальної частини необхідне для прийняття зваженого рішення щодо подання апеляційної скарги. Сторони часто чекають на складення мотивувальної частини в письмовій формі, перш ніж вирішити, чи подавати апеляційну скаргу.

У Фінляндії сторони, які бажають подати апеляційну скаргу, повинні спочатку офіційно звернутися із запитом про надання резолютивної частини рішення. Після її отримання сторона повинна протягом семи днів повідомити суд про намір подати апеляційну скаргу. Після надходження такого повідомлення суддя зобов'язаний підготувати письмове вмотивоване рішення протягом 30 днів. Складення судових рішень у письмовій формі є обов'язковим у всіх справах, навіть якщо апеляційну скаргу не подано. Однак якщо оскарження рішення не очікується, письмове рішення може бути стислим і обмеженим за обсягом. Обов'язок складати судові рішення в письмовій формі навіть у справах, у яких немає спору, був предметом обговорення у Фінляндії, проте досі жодних змін у законодавстві чи практиці не відбулося.

Отже, хоча письмове викладення мотивувальної частини судових рішень залишається важливим елементом у багатьох країнах, у деяких судових системах передбачено гнучкіший підхід, за якого такі вмотивовані рішення складаються лише за клопотанням сторони або сторін, що має на меті зменшити навантаження на суддів і прискорити ухвалення судових рішень.

III. Установлення законодавчих строків для складення судових рішень у письмовій формі

У всіх країнах, охоплених дослідженням, законодавством встановлено строки для складення судових рішень у письмовій формі. У Словенії судді зобов'язані скласти мотивувальну частину рішення в письмовій формі протягом 30 днів, при цьому цей строк може бути продовжено на період до 90 днів. У разі недотримання встановленого законом строку до матеріалів оцінювання судді може бути внесено відповідну відмітку, що в окремих випадках може негативно вплинути на його кар'єрне просування. У Португалії 30-денний строк загалом вважається достатнім; якщо затримка перевищує 90 днів, про це повідомляють голову суду, що може призвести до застосування дисциплінарних заходів. У Польщі встановлено ще коротший строк: мотивувальну частину рішення в письмовій формі необхідно скласти протягом 14 днів, при цьому цей строк може бути продовжено на період до одного місяця. Законодавчі строки для складення судових рішень у письмовій формі покликані сприяти їх своєчасному складенню. Водночас у складних справах дотримання таких строків може бути непростим.

ЕТАП V — СТАДІЯ ПІСЛЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ 2: від отримання судового рішення до подання апеляційної скарги

Цей етап охоплює період між отриманням сторонами рішення суду першої інстанції та офіційним поданням апеляційної скарги до суду апеляційної інстанції. Хоча стадія апеляційного провадження формально розпочинається з подання апелянтом повідомлення про апеляційне оскарження, її фактична

тривалість часто залежить від адміністративних механізмів перевірки прийнятності, підготовки матеріалів справи та їх передання із суду першої інстанції до суду апеляційної інстанції.

А. Національне законодавство та практика

		<u>Строки, установлені законами / нормативно-правовими актами (у днях)</u>	<u>Орієнтовна тривалість процесуального кроку (у днях)</u>
1.	Італія	30–180	30
2.	Польща	14	14
3.	Фінляндія	30	30
4.	Німеччина	30	30
5.	Португалія	30	30
6.	Словацька Республіка	15	90
7.	Словенія	30	30
8.	Сполучене Королівство — Англія та Уельс	28	28

В. Причини затримок

Порівняльний аналіз виявив два основні джерела затримок: по-перше, **адміністративне навантаження на суди першої інстанції**, пов'язане з перевіркою прийнятності апеляційних скарг і підготовкою матеріалів справ для передання до судів апеляційної інстанції; по-друге, процесуальні вимоги, через які збільшується **час, необхідний для звернення** із запитом про надання судового рішення в письмовій формі або його отримання до подання апеляційної скарги. Наприклад, у Словацькій Республіці суди першої інстанції зобов'язані перевірити прийнятність апеляційної скарги, зокрема дотримання строків, сплату судового збору та повноту документів, сформувати повні матеріали справи, вручити апеляційну скаргу іншій стороні, а потім передати матеріали справи до суду апеляційної інстанції в паперовій або електронній формі.

С. Приклади належної практики

І. Розгляд можливості перерозподілу процесуальних обов'язків щодо перевірки прийнятності апеляційних скарг

У деяких країнах суди першої інстанції відповідають за перевірку прийнятності апеляційного оскарження судових рішень, що за певних обставин може тривати довше, ніж ухвалення рішення судом апеляційної інстанції. У більшості юрисдикцій перевірку прийнятності здійснюють безпосередньо суди апеляційної інстанції (наприклад, у Німеччині, Італії, Сполученому Королівстві — Англії та

Уельсі, а також у Польщі). У цих країнах апеляційні скарги автоматично й невідкладно передаються до суду апеляційної інстанції. У Сполученому Королівстві (Англії та Уельсі) суди першої інстанції лише повідомляють про подання апеляційної скарги; вони не беруть участі в перевірці її прийнятності, крім чітко визначених випадків.

Можливими напрямками вдосконалення цього етапу було визначено **перерозподіл процесуальних обов'язків і спрощення вимог до подання апеляційних скарг**. Водночас такі заходи мають урахувати особливості кожної судової системи, зокрема навантаження на суди першої та апеляційної інстанцій. Дані, зібрані СЕРЕJ у межах оцінювання європейських судових систем, свідчать, що в середньому суди менш ефективно здійснюють цивільне судочинство в першій інстанції. Однак цей висновок не стосується однаковою мірою всіх країн.

II. Запровадження електронного передання судових рішень, що оскаржуються

У кількох юрисдикціях запроваджено **автоматизовані електронні системи передання оскаржених справ із судів першої інстанції до судів апеляційної інстанції**. Повна цифровізація цього процесу прискорює подання апеляційних скарг і зменшує навантаження на суди першої інстанції. Наприклад, в Італії процес передання матеріалів справи до суду апеляційної інстанції повністю цифровізовано, що дає змогу через електронну систему миттєво подавати документи у форматі PDF безпосередньо до цього суду. Завдяки цьому відпала потреба одночасно вести матеріали справ у паперовій та електронній формах, що значно прискорило процедури. **Цифровізація передання матеріалів справ до судів апеляційної інстанції**, особливо за допомогою єдиних електронних систем, може істотно скоротити затримки, забезпечити ефективність провадження та усунути необхідність використання паперових матеріалів справ або одночасного ведення матеріалів у паперовій та електронній формах.

III. ВИСНОВКИ

Дослідження свідчить, що, хоча судові системи та процесуально-правове регулювання в досліджуваних країнах істотно різняться, основні причини затримок, як і заходи, ужиті для скорочення тривалості проваджень, часто є подібними. Ці причини можуть бути **характерними для окремих стадій або мати наскрізний характер і впливати на цивільне судочинство загалом**. У багатьох випадках вони мають структурний характер і виходять за межі будь-якої окремої стадії провадження. Як впливає з проведених інтерв'ю, деякі причини властиві окремим країнам, тоді як інші є спільними для кількох юрисдикцій, охоплених дослідженням.

Серед виявлених наскрізних причин — **значне навантаження на суди, нестача помічників суддів і судових експертів, зростання складності справ, нерівномірний розподіл справ між суддями, а також незавершена або повільна цифрова трансформація**. Ці проблеми впливають на багато судових систем. У деяких країнах затримки додатково посилюються через **неналежне матеріально-технічне забезпечення судів**, що призводить до неодноразового відкладення судових засідань, а також через **одночасне ведення матеріалів справ у паперовій та електронній формах**. **Нестачу суддів у поєднанні зі зростанням їхнього середнього віку та значною плінністю кадрів** (особливо в перевантажених судах) також було названо чинником, що спричиняє затримки, зокрема в юрисдикціях, де судді виконують численні адміністративні завдання — від призначення судових засідань до складення судових рішень. У цьому контексті нестача працівників апарату суду та помічників суддів, а також **неналежний розподіл ресурсів** сприяють збільшенню навантаження на суди. Крім цих загальних структурних причин, затягуванню проваджень також сприяють **часті клопотання сторін про продовження строків**.

У Дослідженні представлено лише обмежену добірку виявлених практик; можуть існувати й інші приклади, які не вдалося виявити через обмежені ресурси та обсяг дослідження, що охоплювало дев'ять судів із восьми країн. Очевидно, що деякі питання, визначені як приклади належної практики, потребують подальшого опрацювання, особливо якщо на їх основі планується розробити комплексні та повноцінні рішення для прискорення цивільного провадження. Розширення дослідження шляхом охоплення більшої кількості судових систем або докладного вивчення однієї чи кількох стадій цивільного провадження чи лише окремих напрямів могло б дати змогу глибше проаналізувати проблеми, що виникають на відповідних стадіях, і, відповідно, розробити рекомендації для кожної з них.

ДОДАТОК — УЗАГАЛЬНЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ ПІД ЧАС ІНТЕРВ'Ю З ПІЛОТНИМИ СУДАМИ

У цьому документі докладно викладено результати інтерв'ю, проведених для додаткового збирання інформації та вивчення практик відібраних пілотних судів, що стосуються окремих етапів цивільного провадження. Інтерв'ю проведено з такими пілотними судами: у Фінляндії (Рованіємі), Німеччині (Фрайбург-ім-Брайсгау), Італії (Турин), Польщі (Варшава), Португалії (Коїмбра), Словацькій Республіці (Банська Бистриця), Словенії (Марибор) та Сполученому Королівстві (Редінг). Інтерв'ю проводилися з квітня по липень 2025 року та слугували матеріалом для підготовки Дослідження тривалості етапів цивільного провадження.

Етап 1: Вручення документів

Польща

Основною проблемою в Польщі є відсутність національного реєстру адрес фізичних осіб. Через це суди не можуть швидко встановлювати адреси відповідачів, що спричиняє значні затримки з врученням документів, особливо фізичним особам. Суди доручають вручення судовим виконавцям, однак цей спосіб є повільним (іноді вручення триває роками), дорогим і неефективним, зокрема через те, що відповідачі часто ухиляються від отримання судових документів. Візити судових виконавців здійснюються в робочий час, що додатково ускладнює успішне вручення документів. Судді не мають засобів для перевірки адрес, що перешкоджає доступу до правосуддя.

Національний реєстр адрес та система електронного вручення документів були б значно ефективнішими. Такий реєстр можна було б створити на основі наявних реєстрів податкових або страхових органів, а фізичні особи були б зобов'язані оновлювати в ньому відомості про свою адресу. **У такому разі відповідальність за зазначення неправильної адреси покладалася б на відповідача: належним з юридичного погляду вважалось б лише вручення за зареєстрованою адресою.** Згідно із законодавством Польщі систему електронного вручення документів має бути запроваджено до 2026 року, попри проблеми, пов'язані з недостатнім рівнем цифрової грамотності та доступністю.

Словенія

Відповідно до Цивільного процесуального кодексу Словенії суд зобов'язаний завершити вручення документів протягом чітко встановленого законом 30-денного строку. Суд повинен надіслати позовну заяву відповідачу протягом 30 днів із дня її подання або протягом 30 днів із дня ухвалення рішення за клопотанням про звільнення від сплати судового збору, відстрочення чи розстрочення його сплати. **Після подання позовної заяви суд пропонує позивачу сплатити судовий збір. Якщо відповідну вимогу надіслано поштою і позивач негайно її виконує, документи можуть бути вручені відповідачу вже наступного дня.** Якщо позивач подає позовну заяву та швидко сплачує судовий збір, суд переходить до вручення документів відповідачу. За ідеальних умов це може відбутися протягом тижня. На практиці апарат суду виконує цю частину роботи дуже ефективно, тому затримки з боку

суду трапляються рідко.

Наразі електронного сервісу для подання позовної заяви онлайн немає: її необхідно подати особисто або надіслати поштою. Інші процедури, зокрема окремі види виконавчого провадження, можна ініціювати в електронній формі, однак це не стосується звичайних цивільних справ.

Суд не перевіряє адресу відповідача заздалегідь. Документи надсилають за адресою, зазначеною позивачем. Якщо відповідач не забирає поштове відправлення, але адреса є дійсною, застосовується правова фікція вручення і документи вважаються належним чином врученими. Якщо встановлено, що адреса неправильна, суд звертається до **Центрального реєстру фізичних осіб.** Якщо зазначена в реєстрі адреса збігається з адресою, за якою було надіслано документи, але відповідач усе одно їх не забирає, **документи вважаються врученими.** У разі виявлення розбіжностей адміністративний орган розпочинає процедуру перевірки, що передбачає опитування сусідів, відвідування зазначеної адреси тощо. До такої процедури вдаються дуже рідко, однак вона може спричинити значні затримки.

Португалія

Основним способом вручення судових документів і досі залишається звичайна пошта. Цивільний процесуальний кодекс передбачає перехід до електронної системи, зокрема для компаній, адвокатів і державних установ. Ця система має запрацювати.

Згідно із Цивільним процесуальним кодексом, **якщо вручити документи поштою не вдається, тобто лист повертається з поштового відділення непідписаним, документи особисто вручають працівники суду або соліситори, але не судові виконавці.**

Якщо й ця спроба виявляється невдалою, суд повинен надіслати лист за останньою відомою адресою, зазначеною в реєстрі фізичних осіб. Суди зобов'язані перевірити адреси в усіх доступних державних базах даних і надіслати судову повістку за всіма можливими адресами, зазначеними в цих базах. **Якщо її отримано хоча б за однією з них, вручення вважається належним, а лист — доставленим.** Якщо й це не дає результату, наприклад коли адреса невідома, стаття 231 передбачає можливість **здійснити виклик через публічне оголошення.** Якщо соліситору не вдається знайти **відповідача**, до його розшуку залучають поліцію. Якщо місцеперебування відповідача так і не встановлено, його викликають шляхом розміщення повідомлення в інтернеті та за останнім відомим місцем проживання.

Хоча випадки ухилення від отримання судової кореспонденції трапляються, особливо серед осіб, які прагнуть затягнути провадження, у Португалії ця **проблема має порівняно обмежений характер і стосується 15–20 % справ.** Нині країна значною мірою урбанізована, тому встановити місцеперебування осіб стало легше.

Словацька Республіка

Цивільне процесуальне законодавство Словацької Республіки не встановлює обов'язкового строку для вручення позовної заяви відповідачу. Строк у 60 днів є внутрішнім орієнтиром, визначеним суддями або працівниками апарату суду, а

не вимогою закону. За оцінками, вручення може тривати від 15 до 60 днів залежно від правильності та повноти документів, первинно поданих позивачем. **Після їх отримання суд проводить попередню перевірку.** Якщо всі вимоги дотримано, **суд видає розпорядження про сплату процесуального збору, після чого позивач має 15 днів для сплати решти судового збору.** Після підтвердження сплати провадження за позовом може бути продовжено, а позовну заяву — надіслано відповідачу. Подання неповних документів або документів із помилками спричиняє затримки.

У судовій системі Словацької Республіки активно заохочується електронне подання документів, особливо після того, як у 2017 році держава присвоїла всім юридичним особам офіційні електронні адреси. Із 2017 року спрощене та виконавче провадження повністю здійснюються в електронній формі, що підвищило швидкість та ефективність їх здійснення. Більшість осіб обирають спрощене провадження, оскільки воно дешевше й передбачає нижчі збори, ніж звичайне провадження. За подання позовної заяви в паперовій формі додатково стягується 20 євро за оцифрування, тому більшість позивачів подають її в електронній формі.

У справах за участю фізичних осіб суди ведуть матеріали одночасно в електронній і паперовій формах, головним чином тому, що суди апеляційної та найвищої інстанцій досі вимагають документи в паперовій формі.

Судді підписують судові рішення у форматі PDF електронним підписом та архівують їх, однак для паперових матеріалів справи все одно виготовляють друковану копію. Загалом, якщо **документ подано в паперовій формі, суд сканує його та завантажує до системи. Усі матеріали дублюються в електронній і паперовій формах, що створює значний обсяг додаткової адміністративної роботи. Попри неефективність, таке дублювання загалом вважають необхідним через відсутність системної інтеграції між різними рівнями судової системи.**

Італія

Відповідальність за вручення документів повністю покладається на сторони, а не на суд. На практиці це означає, що адвокат позивача відповідає за підготовку судової повістки та її вручення відповідачу. **Майже в усіх справах представництво адвокатом є обов'язковим.**

Існує два **основні способи вручення документів:**

- По-перше, сертифікована **електронна пошта** (PEC — Posta Elettronica Certificata). Це найпоширеніший **спосіб, особливо для вручення документів компаніям.** Кожна компанія в Італії зобов'язана мати сертифіковану адресу електронної пошти, зареєстровану в державних органах. **Якщо вручення через PEC здійснюється відповідно до встановленої законом процедури, документи відразу вважаються належним чином врученими, що забезпечує швидке повідомлення одержувача.**
- По-друге, вручення **через судових виконавців** — державних службовців судової системи. Цей спосіб застосовується переважно щодо фізичних **осіб або інших суб'єктів, які не мають сертифікованої адреси електронної пошти.** Повідомлення

надсилають рекомендованим листом, а картка-повідомлення про вручення, що підтверджує спробу вручення та містить підпис, використовується як юридичний доказ. Цю картку повертають до служби судових виконавців, а потім передають адвокату, який завантажує її через судову систему електронного подання документів. Вручення вважається юридично дійсним лише після офіційного подання цього доказу до суду. У середньому затримка, пов'язана із цією процедурою, становить приблизно 15 днів, хоча цей строк може бути коротшим — від 7 до 10 днів — або значно довшим у міжнародних справах.

Ще до офіційного завершення вручення документів (тобто до того, як повідомлення набуде юридичної сили) адвокати можуть подати матеріали справи до суду в електронній формі через судову систему. Однак якщо вручення не здійснено вчасно, тобто адвокати ще не можуть надати підтвердження повідомлення, перше судове засідання необхідно відкласти. Точніше, якщо повідомлення не було належним чином здійснено вчасно, адвокат повинен звернутися до судді з клопотанням про відкладення судового засідання. Це може створювати проблеми, оскільки перше судове засідання призначається не раніше ніж через 120 днів після повідомлення. У справах з іноземними відповідачами це може призвести до затримки на кілька місяців, перш ніж розгляд справи можна буде продовжити.

Для статистичних і процесуальних цілей офіційною датою початку цивільної справи вважається дата повідомлення відповідача. Дії, вчинені до цієї дати, як-от підготовка судової повістки або початок процедури вручення, не враховуються в національній статистиці тривалості розгляду справ.

Адреси фізичних осіб перевіряють за національним реєстром фізичних осіб, у якому офіційно зазначено адресу їхнього місця проживання. Адвокат зобов'язаний перевірити в реєстрі зареєстроване місце проживання відповідача. Довідка місцевого муніципального органу вважається достатнім підтвердженням. Якщо відповідач не оновив у реєстрі відомості про свою адресу, вручення документів за останнім зареєстрованим місцем проживання залишається юридично дійсним, навіть якщо особа там більше не проживає, оскільки повідомити реєстр про зміну адреси було її обов'язком.

Із 2014 року всі судові документи мають подаватися в електронній формі через систему Processo Civile Telematico. Навіть документи в паперовій формі необхідно відсканувати та завантажити до системи як підтвердження повідомлення. Кожне подання документів має супроводжуватися підписаною адвокатом заявою про автентичність, при цьому адвокат несе повну відповідальність за достовірність такого засвідчення.

Німеччина

У цій юрисдикції порядок вручення документів залежить від виду суду, який розглядає справу. Існує два види судів першої інстанції: дільничний суд (Amtsgericht), який розглядає позови на суму менше 5 000 євро, та земельний суд (Landgericht), який розглядає позови на суму від 5 000 євро. Законодавча пропозиція, яку нині розглядає Бундестаг, передбачає підвищення цього

порогового значення до 10 000 євро. Це розмежування має важливе практичне значення, оскільки порядок провадження в цих двох судах різниться.

У земельних судах представництво адвокатом є обов'язковим, а все листування між адвокатами та судом має здійснюватися в електронній формі. Ця вимога діє вже близько п'яти років. Адвокати зобов'язані за законом використовувати засоби електронного зв'язку для подання процесуальних документів. Однак сторони провадження ще не підключені до системи електронного зв'язку. Тому суди зазвичай роздруковують документи, подані в електронній формі, та вручають їх відповідним сторонам поштою. Якщо заздалегідь відомо, що відповідача представляє адвокат, документи можна надіслати представнику в електронній формі, а він зобов'язаний підтвердити їх отримання через електронну платформу. За оцінками, так відбувається приблизно у 30 % справ, які розглядають земельні суди. Після офіційного підтвердження представництва все подальше листування здійснюється в електронній формі.

Натомість у дільничних судах (Amtsgericht) сторони можуть брати участь у провадженні без адвоката. Фізичні особи, які звертаються до такого суду, повинні подавати документи у справі в паперовій формі — поштою або особисто. Подання документів електронною поштою не допускається. Водночас адвокати, які беруть участь у провадженні в дільничному суді, зобов'язані подавати документи в електронній формі навіть у справах із невеликою ціною позову.

Отримавши документи в паперовій формі, працівники апарату суду сканують їх і завантажують до внутрішньої цифрової системи, завдяки чому судді мають електронний доступ до матеріалів справ, зокрема поза приміщенням суду.

Дільничні суди розглядають значно більше справ, ніж земельні суди. Хоча точних статистичних даних немає, за оцінками, щонайменше у 50 % справ, які розглядають дільничні суди, сторони мають адвокатів. Значне поширення представництва адвокатом частково пояснюється поширеністю серед населення страхування правових витрат. Таке страхування відіграє істотну роль у забезпеченні доступу до правничих послуг, однак водночас може сприяти частішому зверненню до суду у справах із невисокими шансами на успіх. Зокрема, цю тенденцію виявлено у справах за масовими позовами, як-от судові спори, пов'язані з викидами дизельних автомобілів, у яких застраховані особи ініціюють провадження, що за інших обставин навряд чи були б розпочаті через низькі шанси на успіх.

Фінляндія

У більшості цивільних справ за вручення документів відповідачу відповідає суд. Зазвичай документи надсилають електронною поштою, оскільки контакт між сторонами часто налагоджено ще до початку провадження, а на момент подання позову адреси електронної пошти та інші контактні дані зазвичай уже відомі. Позивачі мають надати контактні дані, необхідні для вручення документів.

Якщо контактні дані відповідача відсутні або є неповними, суд звертається до національного реєстру населення, щоб отримати його

останню поштову адресу. Цей реєстр містить лише поштові адреси, а адрес електронної пошти в ньому немає. Фізичні особи **відповідають за своєчасне оновлення в реєстрі відомостей про свою поштову адресу. Документи, надіслані за зареєстрованою адресою, вважаються належним чином врученими, навіть якщо особа не оновила свої дані.**

Якщо правильність адреси викликає сумніви, суд може зв'язатися з відповідачем телефоном, щоб уточнити її. Уточнену адресу можна повідомити суду навіть у неофіційний спосіб, після чого використовувати для вручення документів. У разі вручення поштою необхідне підтвердження отримання. Однак у більшості випадків судді використовують електронну пошту.

Електронне вручення вважається таким, що відбулося, якщо є достатні підстави вважати, що документ надійшов на пристрій одержувача. Для визнання вручення належним одержувач не обов'язково має прочитати електронний лист. Якщо цю умову виконано, перебіг строків, початок яких пов'язаний із таким врученням, може обчислюватися з дати надсилання документа. Однак у деяких випадках суди можуть вести відлік від дати, що настає на один-два тижні пізніше, як і в разі поштового вручення.

Труднощі зі встановленням місцеперебування відповідача виникають порівняно рідко — за оцінками, у деяких регіонах приблизно у 5 % випадків. У містах із більш мобільним населенням, зокрема в Гельсінкі, частка таких випадків є вищою.

Законодавство не зобов'язує сторони мати офіційну адресу електронної пошти. Проте в більшості справ перевага надається електронній пошті, причому можна використовувати будь-яку адресу — особисту чи робочу. **Якщо сторона має адвоката, зазвичай використовується його адреса електронної пошти. Усі документи у справі подаються та опрацьовуються в електронній формі, а матеріали справ у паперовій формі більше не використовуються.** Цифрова система забезпечує повний дистанційний доступ до матеріалів справ, зокрема для працівників суду, які працюють поза межами звичайного робочого часу або дистанційно.

Сполучене Королівство — Англія та Уельс

На початковій стадії цивільного провадження спосіб вручення документів залежить від того, чи має відповідач представника. **Якщо відповідач не має представника або відомості про представництво відсутні, документи надсилають звичайною поштою без обов'язкового підтвердження отримання підписом. Якщо ж представництво підтверджено, документи надсилають електронною поштою безпосередньо соліситору відповідача.**

Відомості про наявність у відповідача представника позивач надає під час подання позову. Це є складовою обов'язкових «досудових протоколів», згідно з якими позивач повинен заздалегідь повідомити відповідача про намір розпочати судове провадження. Виконання цих досудових обов'язків сприяє попередньому обміну інформацією та часто дає змогу врегулювати спір поза судом, що підвищує ефективність провадження.

Якщо надісланий судом лист повертається неврученим, що свідчить про те, що відповідач більше не проживає за зазначеною адресою, суд повідомляє

про це позивача. Водночас провадження не зупиняється. **Відповідальність за надання правильної адреси для вручення документів повністю покладається на позивача. Якщо документи вручено неналежним чином, судові рішення може не підлягати примусовому виконанню. Суд не вживає заходів для усунення проблем із врученням і, як правило, не доручає вручення судовому виконавцю, крім виняткових випадків.**

Неналежне вручення документів створює для позивача значні ризики. **Якщо відповідач не подає відзиву та не знає про провадження, позивач може отримати заочне рішення. Однак згодом таке рішення може бути скасоване за заявою відповідача, особливо якщо докази свідчать про те, що документи не було вручено належним чином. Унаслідок цього може виникнути необхідність розпочати все провадження заново.**

Вручення документів юридичним особам здійснюється за окремою процедурою. **Усі компанії за законом повинні бути зареєстровані в Реєстраційній палаті (Companies House).** Судові документи мають вручатися за зареєстрованою адресою, зазначеною в цьому реєстрі.

Точних статистичних даних щодо неналежного вручення немає, однак дані пілотного суду в Редінгу свідчать, що за наявності приблизно 150–200 цивільних справ на місяць щомісяця подається орієнтовно від 5 до 10 заяв про скасування судових рішень через неналежне вручення документів.

У справах, у яких сторони не мають представників, документи електронною поштою не вручаються. Однак у провадженнях за участю професійних правників цифровий портал забезпечує автоматичне вручення. **Після подання позову система надсилає адвокату відповідача електронне повідомлення.** Адвокат підтверджує свою участь у справі, натиснувши на посилання, після чого відлік процесуальних строків починається автоматично, без втручання людини.

Вимоги до подання документів залежать від статусу користувача. **Професійні правники зобов'язані подавати позови в електронній формі. Особи, які не є професійними правниками і яких з міркувань інклюзивності називають «громадянами», можуть подавати позови через цифровий портал або в традиційній паперовій формі.**

Усі отримані документи, незалежно від того, подані вони в паперовій чи електронній формі, опрацьовуються центральним адміністративним підрозділом. Документи, подані в паперовій формі, сканують і завантажують до загальнодержавної електронної системи управління справами, яка потім розподіляє їх відповідному місцевому суду. Документи, помилково надіслані безпосередньо до місцевих судів, перенаправляють до цього центрального підрозділу.

Етап 2: Подання відповідачем відзиву на позов

Польща

Законодавство Польщі встановлює для відповідача 30-денний строк для подання відзиву на позов. Цей строк вважається мінімально необхідним для забезпечення справедливого провадження, оскільки відповідач повинен мати достатньо часу для належної підготовки захисту. Скорочення цього строку

може поставити під загрозу дотримання принципу рівності сторін.

Запровадження електронного подання відзивів теоретично можливе, однак наявна інфраструктура не дає змоги надійно перевіряти автентичність документів, наприклад за допомогою цифрового підпису. Проте основною проблемою, яка виникає у 80 % справ, залишається встановлення адреси відповідача. Адвокати та відповідачі можуть намагатися взагалі уникнути початку провадження.

Словенія

Цивільний процесуальний кодекс установлює 30-денний строк, протягом якого суд повинен **надіслати документи після сплати позивачем усіх процесуальних зборів**. Зазвичай цей етап здійснюється оперативно й рідко спричиняє затримки.

Після вручення документів відповідач зобов'язаний подати відзив протягом 30 днів. У малозначних справах — цивільних справах із ціною позову менш як 2 000 євро та господарських справах із ціною позову менш як 4 000 євро — строк подання відзиву скорочено до восьми днів. Чинний 30-денний строк замінив попередній 15-денний строк, який критикували як надто короткий.

Хоча законодавство Словенії дозволяє вручати документи в електронній формі, на практиці цей спосіб не застосовується, оскільки необхідну захищену систему ще не запроваджено.

Законодавство також **передбачає можливість залучити до вручення документів судового виконавця або детектива за клопотанням сторони**, однак на практиці вона залишається лише теоретичною і майже ніколи не **використовується у звичайних цивільних справах**. Завдяки централізованій системі реєстрації адрес і правовій фікції вручення звичайного вручення поштою, як правило, достатньо.

Португалія

Після вручення документів відповідач має стандартний 30-денний строк для подання відзиву. У невідкладних або спрощених провадженнях цей строк може бути коротшим. Відповідач може звернутися з клопотанням про його продовження ще на 30 днів, але лише за згодою позивача.

Якщо відповідач не подає відзиву, а процесуальні документи було вручено належним чином, факти, наведені позивачем, вважаються доведеними, і суддя може ухвалити письмове рішення без проведення судового засідання.

Адвокати зобов'язані використовувати цифрову систему Citius для подання відзивів та інших документів. Сторони, які не мають представника, не можуть користуватися цією системою і повинні подавати документи поштою. Водночас таким особам надають код доступу, за допомогою якого вони можуть відстежувати перебіг розгляду своєї справи онлайн, однак не можуть завантажувати документи чи користуватися платформою для взаємодії. Адвокат бере участь у понад 90 % справ, що, ймовірно, пояснює ефективність цієї процедури, оскільки майже все можна робити в електронній формі.

Словацька Республіка

Для юридичних осіб, які мають офіційну електронну адресу, вручення вважається належним через 15 днів після надсилання, навіть якщо одержувач не відкрив повідомлення. Така правова фікція вручення спрощує провадження, оскільки позбавляє необхідності неодноразово намагатися вручити документи.

Щодо фізичних осіб суд спочатку перевіряє наявність активної електронної адреси або електронної поштової скриньки. Якщо її немає, документи надсилають за адресою, зазначеною позивачем, а якщо вручити їх за цією адресою не вдається — за адресою, зазначеною в національному реєстрі фізичних осіб. Якщо й ці спроби виявляються невдалими, можна залучити поліцію або судового виконавця. Це дає суддям змогу підтвердити, що вони вжили всіх можливих заходів для встановлення місцеперебування відповідача, перш ніж ухвалити заочне рішення. Фізичні особи за законом зобов'язані своєчасно оновлювати в реєстрі фізичних осіб відомості про свою зареєстровану адресу.

Якщо особа не має зареєстрованого в реєстрі постійного місця проживання, вона може зареєструвати його за адресою муніципалітету. Орендарі повинні отримати згоду орендодавця на використання адреси орендованого житла для реєстрації в реєстрі фізичних осіб. За відсутності такої згоди вони можуть зареєструвати місце проживання за адресою муніципалітету, але повинні самостійно перевіряти, чи надходить на їхнє ім'я кореспонденція. Доступ до цього реєстру має лише суд.

У системі використовується гібридна поштова служба: цифрові документи надсилають до поштового відділення, де їх роздруковують і доставляють одержувачу в паперовій формі. Суди отримують електронне підтвердження вручення в режимі реального часу.

Залежно від виду провадження строк для подання відповідачем відзиву зазвичай становить від 15 до 30 днів. У спрощеному провадженні (uprotínasie konanie) суддя може ухвалити рішення у спрощеному порядку або постановити ухвалу, якою зобов'язати відповідача подати відзив. Рішення у спрощеному порядку ухвалюється у справах, які не викликають сумнівів. Якщо суддя видає судовий наказ про сплату, суд надсилає його відповідачу разом з усіма поданими документами, а відповідач має 15 днів для подання відзиву. Якщо відзиву не подано, суддя може ухвалити заочне рішення. Суддя також може вирішити, чи перейти до повного судового розгляду, чи видати судовий наказ про сплату. У певних видах провадження ця процедура є обов'язковою, тоді як у звичайних цивільних справах вона є лише одним із можливих варіантів.

Заочне рішення може бути ухвалене, якщо відповідач не подав відзиву, за умови належного вручення документів.

Італія

З юридичного погляду справа вважається розпочатою з дня повідомлення відповідача. Однак суд формально долучається до справи лише після виконання другого кроку — електронного подання матеріалів справи адвокатом позивача. Це необхідно зробити протягом 10 днів після

повідомлення.

Після повідомлення відповідача позивач визначає дату першого судового засідання, яке має бути призначене не раніше ніж через 120 днів із дня повідомлення. Цей строк установлено законом і змінити його неможливо: суддя не може провести перше судове засідання раніше ніж через 120 днів після повідомлення. Порушення цього правила призводить до недійсності провадження. Водночас суддя може за потреби відкласти перше судове засідання.

Після отримання повідомлення відповідач зазвичай звертається до адвоката. Залежно від обраної стратегії та складності справи позицію відповідача може бути викладено в різних формах: для дотримання вимог закону достатньо з'явитися та надати усні пояснення під час першого судового засідання; натомість письмовий відзив, відомий як «перша відповідь», можна подати заздалегідь. Окремі засоби захисту, як-от зустрічний позов, залучення третьої особи або попередні заперечення (наприклад, щодо впливу позовної давності), мають бути заявлені щонайменше за 70 днів до дати судового засідання. Уперше заявляти їх у день судового засідання не можна.

Дату судового засідання визначає не суд — її в односторонньому порядку призначає адвокат позивача з огляду на категорію справи та палату суду, до якої цю справу, найімовірніше, буде передано. У більшості судів Італії кожна палата (наприклад, у сімейних справах, справах про відшкодування шкоди чи спорах із договірних правовідносин) проводить перші судові засідання у визначений день тижня (наприклад, усі перші засідання в сімейних справах — у понеділок). Адвокати, які добре знають структуру відповідного суду, зазвичай можуть передбачити, до якої палати буде передано справу, і відповідно обрати дату судового засідання з дотриманням установлених вимог.

Однак якщо графік палати, до якої передано справу, уже перевантажений або справу несподівано передано до іншої палати, суддя може перенести перше судове засідання на пізнішу дату. Таке перенесення є поширеним і, за оцінками, відбувається у 50–70 % справ навіть у порівняно ефективних судах. Нерідко перше судове засідання переносять на чотири–шість місяців пізніше від початково призначеної дати.

На момент визначення дати ще невідомо, який саме суддя розглядатиме справу. Справу передають конкретному судді після її реєстрації та розподілу головою палати. Після цього суддя може перенести засідання на пізнішу дату, якщо його робоче навантаження не дає змоги провести засідання у визначений час, причому часто це відбувається ще до настання початково призначеної дати. Система не дає судді змоги перенести засідання на ранішу дату — він може лише відкласти його.

Німеччина

У Німеччині діє надійна централізована система **реєстрації населення**, яка відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного вручення документів у цивільному провадженні. **Фізичні особи за законом зобов'язані реєструвати своє місце проживання в місцевих органах влади. Завдяки цьому суди можуть через офіційні канали отримати достовірні відомості**

про останню відому адресу відповідача, насамперед у відділі реєстрації мешканців (Einwohnermeldeamt). Сторони спору не мають безпосереднього доступу до цього реєстру, однак за визначених законом умов можуть звернутися із запитом про надання відповідних відомостей, а суди використовують реєстр для перевірки адрес.

Завдяки **обов'язковій реєстрації місця проживання вручення документів на початковому етапі рідко затримує провадження.** На практиці документи зазвичай вручають протягом двох-трьох днів із моменту початку провадження. Судових виконавців залучають до вручення документів вкрай рідко — лише в поодиноких випадках, коли відповідачі не бажають співпрацювати або ухиляються від вручення.

Якщо особа намагається уникнути вручення, наприклад прибирає своє ім'я з поштової скриньки, суд усе одно може виявити обставини, що свідчать про ймовірне небажання співпрацювати, як-от несплачені рахунки за комунальні послуги або попередні контакти з органами влади. Однак такі випадки вважаються винятковими й не впливають на загальну надійність системи.

Згідно із законодавством Німеччини, вручення є належним лише за умови, що особа фактично проживає за зареєстрованою адресою. Якщо відповідач більше не проживає за цією адресою, вручення не вважається юридично дійсним, навіть якщо він офіційно й надалі там зареєстрований. Отже, йдеться не лише про правову фікцію — особа повинна справді проживати за відповідною адресою. **Суди можуть накладати штрафи за невиконання обов'язку оновлювати відомості про адресу. На практиці наявність зареєстрованої адреси необхідна для отримання соціального забезпечення, посвідчення водія та інших послуг.** За статистикою, випадки невиконання обов'язків щодо реєстрації є рідкісними та стосуються лише незначної частини населення. Якщо адреса правильна і документ покладено до поштової скриньки, він вважається врученим. Однак якщо відомо, що особа більше там не проживає, правова фікція вручення не застосовується, навіть якщо вона досі зареєстрована за цією адресою.

Якщо відповідач не подає відзиву та встановити його місцеперебування не вдається, суд може вдатися до публічного повідомлення шляхом оприлюднення позову після того, як усі розумні спроби вручити документи виявилися невдалими. Цей захід застосовується вкрай рідко, зазвичай у випадках явного ухилення від участі в судовому провадженні. Якщо відповідач не подає відзиву на позов, суддя ухвалює заочне рішення.

За законодавством Німеччини після належного вручення документів відповідач повинен дотриматися встановленого процесуального строку. На початку провадження суд має обрати один із двох видів процедури: письмове провадження або раннє попереднє усне судове засідання. Це питання суддя вирішує на власний розсуд, хоча позивач може запропонувати бажаний варіант.

Якщо обрано письмове провадження, Цивільний процесуальний кодекс установлює для відповідача двотижневий строк для подання заяви про намір захищатися від позову. Якщо таку заяву не подано, суд може ухвалити заочне рішення. Цей строк встановлено законом, він не підлягає зміні та не може

бути продовжений навіть за клопотанням адвоката. **Однак якщо суд обирає процедуру попереднього судового засідання, заочне рішення не може бути ухвалене лише на підставі ненадання відповіді — справа має розглядатися в усному провадженні.**

Письмове провадження застосовується як у нескладних, так і у складних справах. У простих справах, наприклад щодо неспланих рахунків за комунальні послуги, воно дає змогу ефективно розглядати справи та оперативно ухвалювати рішення. У складніших спорах письмове провадження дає сторонам час для підготовки вичерпних письмових матеріалів, завдяки чому відпадає потреба проводити перше усне судове засідання.

Зрештою, якщо пошта повертає документи з відміткою про те, що адреса є недійсною, суд зобов'язаний повернути матеріали позивачу для перевірки адреси. Забезпечити належне вручення повинен позивач, оскільки без належного повідомлення відповідача провадження не може продовжуватися.

Чинна система вручення документів вважається ефективною, надійною та швидшою, ніж у багатьох інших юрисдикціях. Вона є повністю цифровізованою, мінімізує дублювання та забезпечує можливість дистанційної роботи. **Вручення документів електронною поштою на практиці не створює значних ризиків чи труднощів, а система загалом, за наявними відомостями, функціонує ефективно.**

Фінляндія

У Фінляндії **процесуальний строк для подання відповідачем відзиву на позов у суді першої інстанції, яким зазвичай є окружний суд, не встановлено законом — його, як правило, визначає суддя на власний розсуд.** Хоча юридично обов'язкового строку немає, зазвичай відповідачу надається три тижні, крім невідкладних справ, у яких може застосовуватися прискорена процедура. За клопотанням відповідача строк може бути продовжено, однак зазвичай на нетривалий період.

Неподання відзиву в установлений строк може призвести до ухвалення заочного рішення. Таке рішення може бути ухвалене лише за умови підтвердження належного вручення документів відповідачу, що дає змогу переконатися, що він свідомо вирішив не подавати відзиву. Заочні рішення часто ухвалюються в судах першої інстанції, особливо у малозначних справах або справах із невеликою ціною позову. Ці механізми не застосовуються в судах апеляційної інстанції, де діють інші процедури.

У цивільних справах також поширена досудова взаємодія сторін. У звичайних цивільних справах, на відміну від малозначних, обидві сторони, як правило, мають представників. У таких випадках адвокати зазвичай намагаються досягти домовленості до початку офіційного провадження. Хоча законодавство цього не вимагає, досудові переговори та спроби примирення активно заохочуються і є поширеною практикою. Вони значною мірою сприяють уникненню судового розгляду та підвищенню загальної ефективності судової системи. Точних кількісних даних про частоту досудового врегулювання спорів немає, однак вважається, що сторони доволі часто досягають таких домовленостей.

У правовій культурі Фінляндії значна увага приділяється позасудовому вирішенню спорів з огляду на витрати часу та коштів. Серед правників поширена думка, що уникнення судового розгляду зазвичай найкраще відповідає інтересам клієнта.

Що стосується роботи з документами та обміну інформацією, судова система Фінляндії є повністю цифровізованою. Електронне подання та вручення документів повністю замінили паперові процедури. **Перехід на цифрові технології сприяє прискоренню процедур і дає працівникам судів змогу отримувати дистанційний доступ до матеріалів справ, зокрема в неробочий час, наприклад у святкові дні.** Вважається, що система функціонує ефективно, а впорядкована організація роботи, за наявними відомостями, забезпечує вищу ефективність, ніж у багатьох інших юрисдикціях.

Сполучене Королівство — Англія та Уельс

Строк для подання відповідачем відзиву на цивільний позов установлено законом. Стандартний строк становить 14 днів із дня отримання позову. Відповідач може продовжити цей строк до 28 днів, повідомивши суд про отримання позову та про те, що йому потрібен додатковий час. Строк також може бути продовжено за взаємною згодою сторін за умови належного повідомлення суду. Якщо сторони не досягли згоди, відповідач може звернутися до суду з офіційним клопотанням, і суддя визначить, чи є підстави для продовження строку.

Обов'язкові досудові протоколи дають відповідачам змогу завчасно дізнатися про позов, тому більшість із них можуть заздалегідь підготувати відзив. Унаслідок цього відзиву зазвичай подаються в межах 28-денного строку.

Якщо відповідач не подає відзиву в установленний строк, позивач має право звернутися з клопотанням про ухвалення заочного рішення. Цей механізм дає змогу вирішити справу на користь позивача без проведення судового засідання. Заочні рішення оформлюють працівники апарату суду в адміністративному порядку без участі судді.

Етап 3: Попереднє/перше судове засідання

Польща

Закон передбачає, що, якщо обставини справи свідчать про те, що проведення попереднього судового засідання не сприятиме ефективності провадження, суддя може не проводити його та перейти безпосередньо до судового розгляду. **Попередні судові засідання не є обов'язковими.** На практиці їх часто не проводять, особливо у великих судах, як-от суди Варшави. Майже у 90 % справ позивач прямо просить не проводити попереднього судового засідання. Воно вважається неефективним, оскільки створює додаткове навантаження для суддів і сторін без очевидної користі.

Процесуальний графік може містити точне визначення предмета вимог сторін. Однак ця інформація вже зазначена в позовній заяві, зокрема ціна позову, відомості про яку суд отримує разом із позовною заявою. Те саме стосується відповідача: оскільки закон вимагає чітко формулювати всі

заперечення, зокрема формальні, вони вже викладені у відзиві. **Отже, під час розгляду справи немає потреби повторно визначати все це на попередньому судовому засіданні.**

Уносити зміни до процесуального графіка складно, оскільки будь-яка зміна потребує призначення нового попереднього судового засідання та ухвалення нового рішення. Саме тому через перевантаженість графіків судів процесуальні графіки на практиці є неефективними.

Серед можливих заходів для скорочення затримок на цьому етапі провадження — поліпшення розподілу навантаження, зменшення кількості свідків у господарських справах, у яких слід спиратися переважно на документи та експертні висновки, а також спрощення мотивувальної частини судових рішень, яка часто є надмірно докладною, шляхом зосередження на основних доводах, необхідних для ухвалення рішення. Ще одним можливим заходом є сприяння судовому примиренню, особливо в господарських і сімейних справах. Для цього необхідне відповідне навчання.

Словенія

У Словенії «попереднє судове засідання» і «перше судове засідання» позначаються одним **терміном**. **Водночас судовий процес передбачає обов'язкове підготовче засідання**, порядок проведення якого регулюється Цивільним процесуальним кодексом. Під час **цього засідання визначаються правові межі справи, складається попередній графік та встановлюються строки подання доказів**. Якщо підготовче засідання проходить успішно, сторони **можуть досягти домовленості й урегулювати спір уже на цьому етапі**. Зазвичай підготовче засідання без перерви чи відкладення безпосередньо переходить в основне судове засідання.

Відповідальність за призначення засідання та проведення цього етапу повністю покладається на суддю, а не на працівника апарату суду. Після передання справи судді він вирішує всі процесуальні питання. Після подання відповідачем відзиву суд розпочинає підготовку до судового засідання. Якщо відзиву не подано, суддя може ухвалити заочне рішення. **Засідання має відбутися якомога швидше, однак на практиці його проведення може потребувати кількох місяців**. Затримки рідко виникають із вини суддів або самого суду. **Частіше сторони, особливо в господарських справах, намагаються затягнути провадження, вдаючись до різних тактик.**

На підготовчій стадії сторонам у кожній справі пропонують скористатися присудовою медіацією. У цивільних справах медіація частіше дає результат, ніж у господарських, однак для її проведення потрібна згода обох сторін. Якщо протягом трьох місяців медіація не дає результату, справа повертається до розгляду в загальному порядку.

У разі затримок у провадженні система передбачає механізми контролю. Голова суду може втрутитися в організацію розгляду справи, а сторони можуть подати офіційну скаргу в порядку нагляду. Однак такі скарги подаються рідко — за наданою інформацією, менш ніж у 2 % справ.

Португалія

Попереднє судове засідання проводиться виключно для підготовки справи до судового розгляду. Воно має організаційну та примирну мету.

Суддя й адвокати зустрічаються, щоб спланувати судовий розгляд, визначити, які докази буде використано (навіть якщо безпосередньо їх досліджуватимуть пізніше, під час останнього судового засідання), а також з'ясувати можливість урегулювання спору. За законодавством Португалії розгляд кожної справи має розпочинатися зі спроби примирення, яку суддя зобов'язаний організувати. Усе фіксується за допомогою аудіозапису, а неналежне виконання цієї вимоги вважається процесуальною помилкою.

Показники успішності таких спроб різняться. У трудових спорах вони є дуже високими й іноді перевищують 60 %. У звичайних цивільних справах цей показник нижчий і становить близько 25–30 %, однак усе одно залишається вагомим. Судді проходять загальну підготовку, але не спеціалізоване навчання з питань примирення. За потреби вони можуть направити сторони до зовнішніх служб медіації.

Позиція адвокатів має ключове значення для врегулювання спору. Судді зазвичай оцінюють справу та роз'яснюють сторонам її складність і пов'язані з нею ризики, не чинячи на них тиску. Суддя також відповідає за призначення дати судового засідання. Він намагається узгодити графіки з адвокатами, однак остаточне рішення ухвалює саме суддя, а не працівники апарату суду. Голова суду не втручається безпосередньо, якщо суддя затягує провадження або відкладає початок судового розгляду. Водночас судді повинні досягати встановлених показників роботи. Головуючий суддя регулярно зустрічається з іншими суддями й узгоджує з ними строки. Ці строки також перевіряє інспекційна служба.

Хоча закон установлює 90-денний строк для проведення першого судового засідання, він є радше нормативним орієнтиром, ніж суворою вимогою. Дисциплінарні заходи до суддів не застосовуються, однак вони повинні пояснити причини, якщо через надмірну кількість справ не можуть призначити перше судове засідання протягом трьох місяців. Орієнтовний строк очікування першого судового засідання зазвичай становить три-чотири місяці. У деяких випадках засідання призначають раніше. Якщо у справі небагато сторін і не виникає ускладнень, засідання може відбутися через два-три місяці.

Словацька Республіка

Із 2016 року судді можуть на власний розсуд проводити попереднє судове засідання для з'ясування фактичних обставин, роз'яснення правових норм та оцінювання можливості подальшого розгляду справи. На практиці цей інструмент, як видається, використовується недостатньо, оскільки потребує часу, хоча у складних справах він є дуже ефективним.

Під час таких засідань судді пояснюють, які частини позовних вимог не оспоруються, повідомляють свою попередню правову оцінку та зазначають, які докази буде розглянуто. Це часто спонукає сторони відмовлятися від «слабких» вимог або переглядати свою правову стратегію.

На цьому етапі судді зобов'язані з'ясувати можливість примирення. Успішність урегулювання спору різниться й часто залежить від звернень

сторін та їхньої готовності до компромісу. Примирення вважається особливо ефективним, коли сторонам чітко роз'яснено правові позиції. Отже, під час попереднього судового засідання завжди існує можливість досягти домовленості.

Законодавство не встановлює строку для проведення першого судового засідання. Відповідно до конституційних гарантій судді повинні забезпечити розгляд справи без необґрунтованих затримок. Залежно від навантаження та складності справи перше судове засідання в середньому призначається протягом 6–12 місяців. Судді відповідають за організацію розгляду справ, які перебувають у їхньому провадженні. **Безпосереднього контролю за цим немає, однак за затримки можуть застосовуватися дисциплінарні заходи.** Якщо сторона вважає, що суддя безпідставно затягує провадження, вона може звернутися зі скаргою до Конституційного суду, посиляючись на порушення свого права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку. Дисциплінарні провадження передбачені, однак порушуються рідко — для цього мають бути серйозні підстави.

Італія

Перше судове засідання є першим офіційним контактом між судом і сторонами. Окремого «попереднього судового засідання» в тому процесуальному значенні, у якому це поняття використовується в деяких інших юрисдикціях (наприклад, у системах загального права), немає. Усі судові засідання проводяться після офіційної реєстрації справи в суді, а з першого засідання починається її розгляд судом.

Перше судове засідання призначається не раніше ніж через 120 днів після вручення судової повістки. Під час нього переважно вирішуються процесуальні питання, а не обговорюється справа по суті. У більшості справ до цього засідання сторони вже подають кілька письмових процесуальних документів. До них належать первинна судова повістка, відзив відповідача (якщо його подано в письмовій формі) та необов'язкові додаткові письмові матеріали, які подаються відповідно за 40, 20 і 10 днів до засідання.

Ці додаткові матеріали дають сторонам змогу відповісти на нові порушені питання та уточнити свої правові доводи. Тому усні виступи під час першого судового засідання зазвичай є нетривалими й часто зводяться до повторення змісту вже поданих письмових матеріалів.

Після законодавчої реформи 2023 року судді зобов'язані намагатися примирити сторони під час першого судового засідання. Така спроба врегулювання спору тепер є обов'язковою, хоча її ефективність залишається обмеженою. На практиці сторони найчастіше досягають реальних домовленостей до офіційного початку провадження або після надання експертних висновків, особливо у справах про делікту чи професійну відповідальність.

Судді повинні залишатися неупередженими й не можуть висловлювати свою позицію до дослідження всіх доказів. Тому під час першого судового засідання вони не можуть активно пропонувати способи вирішення спору. Унаслідок цього передбачена законом спроба примирення часто є суто формальною.

Окремого підготовчого судового засідання немає. Такі питання, як організація доказування, тривалість провадження та залучення експертів, зазвичай вирішуються в письмовій формі за допомогою зазначених вище додаткових письмових матеріалів. Перш ніж уживати подальших заходів, судді розглядають усі подані письмові матеріали. Процесуальна система також передбачає автоматично встановлені строки для обміну документами. Судді зазвичай не встановлюють індивідуальних строків подання доказів, оскільки графік подання письмових матеріалів уже передбачено процесуальним кодексом.

Німеччина

За цивільним процесуальним законодавством Німеччини, якщо суд обирає усне, а не письмове провадження, він може призначити попереднє судове засідання. Таке засідання виконує подвійну функцію. Воно може бути підготовчою стадією, під час якої визначається порядок розгляду справи та уточнюються подальші процесуальні дії, особливо у складних справах. Однак **у простіших справах воно часто фактично виконує функцію основного судового засідання, під час якого можуть бути представлені докази та ухвалене рішення.**

Така гнучка організація провадження дає змогу ефективно розглядати справи. Наприклад, у спорах, що стосуються одного питання факту, як-от справжність підпису, суд може провести попереднє судове засідання, викликати ключового свідка та відразу після цього ухвалити рішення. Такий підхід відповідає процесуальним реформам, запровадженим у 1970-х роках з метою оптимізації цивільного судочинства.

Судді в Німеччині за законом зобов'язані з'ясовувати можливість примирення на кожній стадії провадження. Цей обов'язок закріплено в процесуальному законодавстві, і він спрямований як на підвищення ефективності судочинства, так і на мирне врегулювання спорів. **Судове примирення заохочується не лише на виконання вимог закону, а й з практичних міркувань, оскільки врегулювання спорів зменшує навантаження на суди та сприяє швидшому вирішенню справ.**

Хоча судді можуть пройти спеціальне навчання з питань судового примирення, особливо на початку кар'єри, основним способом розвитку навичок урегулювання спорів вважається практичний досвід. Завдяки своєму авторитету та правовим знанням судді користуються довірою сторін і можуть спрямовувати їх до прагматичних рішень. **Судді зазвичай роз'яснюють сторонам фінансові та процесуальні наслідки продовження судового розгляду, що додатково спонукає їх до врегулювання спору.**

Емпіричні дані підтверджують важливе значення примирення в судовій практиці. Наприклад, один із суддів повідомив, що у 2024 році врегулював 47 справ та ухвалив 23 письмові рішення, без урахування заочних рішень, відкликаних справ і справ, переданих до інших судів. Вважається, що таке співвідношення загалом є характерним для судової системи та свідчить про те, що примирення стало невід'ємною частиною судової культури й процесу в Німеччині. Хоча точні показники різняться залежно від судді, у цивільному провадженні частка врегульованих спорів, як видається, у середньому становить близько 40 %.

Практика судового примирення розвивається з 1970–1980-х років і з часом набуває дедалі більшого значення. **Приблизно десять років тому законодавство закріпило офіційну процедуру примирення в суді, яка дає змогу передавати справи спеціалізованому судді з питань примирення. Однак цей механізм досі використовується недостатньо. Судді зазвичай мають необхідні навички та готові самостійно проводити примирення, а чинна система не створює вагомих стимулів для передання справ. Після передання справи для врегулювання судді часто натомість передають нову, потенційно складнішу справу, що не заохочує його доручати проведення примирення іншому судді. Отже, у Німеччині примирення досі переважно є складовою звичайних функцій судді.**

Якщо **призначається попереднє судове засідання, воно зазвичай проводиться протягом одного-двох місяців після подання позову** — переважно через 30–50 днів. Однак **у земельних судах (Landgericht) попередні судові засідання проводяться рідко** — лише приблизно у 5 % справ. Решта 95 % справ зазвичай розглядаються в письмовому провадженні, що пояснюється їхньою юридичною складністю та поширеністю представництва адвокатом.

У дільничних судах (Amtsgericht), де сторони можуть брати участь у провадженні без адвокатів, **попередні судові засідання проводяться частіше. У таких випадках безпосереднє усне спілкування дає змогу швидше з'ясувати обставини та вирішити справу.** Судді можуть особисто ставити запитання сторонам, а в деяких випадках — повідомляти орієнтовний строк складення судового рішення, наприклад зазначити, що рішення буде ухвалено протягом трьох тижнів.

Частота та ефективність судових засідань істотно різняться залежно від того, чи мають сторони представників. **Подання адвокатами письмових матеріалів часто призводить до тривалішого обміну документами та вважається важливою причиною процесуальних затримок.**

Фінляндія

У системі цивільного судочинства Фінляндії перед основним судовим засіданням передбачено письмову та усну підготовчі стадії. **Відповідно до процесуального законодавства Фінляндії ці стадії є обов'язковими та покликані забезпечити чіткість і ефективність провадження, а також створити можливості для вирішення справи на ранньому етапі.**

Письмова підготовча стадія дає судді змогу взаємодіяти зі сторонами, щоб уточнити позовні вимоги, перевірити повноту списків свідків і документальних доказів та за потреби поставити конкретні запитання. Ця стадія повністю проходить в електронній формі: сторони обмінюються документами та письмовими матеріалами за допомогою цифрових засобів.

Після письмової стадії, тобто обміну документами, **проводиться обов'язкове усне підготовче засідання. Під час усної стадії підтверджуються всі докази, визначаються ключові питання спору та, де це можливо, звужуються межі судового розгляду. Це засідання також дає сторонам можливість урегулювати спір або досягти домовленості щодо окремих питань. Якщо сторони досягають згоди щодо певних питань, їх можна не розглядати під час**

основного судового засідання, що спрощує провадження. **На цій стадії сторони можуть укласти мирову угоду, яку суддя може офіційно затвердити.** Крім того, домовленості можуть бути досягнуті та визнані судом безпосередньо під час основного судового засідання.

Суди Фінляндії також пропонують **окремий механізм примирення**, для застосування якого не потрібно подавати офіційний позов. **Особи можуть звернутися безпосередньо до суду із заявою про примирення. Якщо обидві сторони погоджуються, організовується зустріч із метою примирення. Цей механізм діє незалежно від звичайного судового провадження та спрямований на врегулювання спорів на ранньому етапі.**

Тривалість проміжків між стадіями залежить від розміру та навантаження суду. У невеликих судах період від подання позову до підготовчого засідання може становити лише один місяць. У великих судах цей процес може тривати три місяці або довше. Так само період між підготовчим та основним судовими засіданнями становить приблизно 30–60 днів у невеликих юрисдикціях і кілька місяців у великих. Ці орієнтовні строки не встановлені законом, а **законодавство Фінляндії** не визначає загальної тривалості цивільного провадження. Тому швидкість розгляду справи залежить насамперед від наявності вільного часу в суддів та адміністративних можливостей суду.

Порядок здійснення процесуальних дій, зокрема строки подання експертних висновків і дату основного судового засідання, суддя та сторони зазвичай визначають спільно під час усної підготовчої стадії. Такий підхід дає змогу узгодити дії всіх учасників і забезпечити відповідність графіка судових засідань потребам конкретної справи.

Сполучене Королівство — Англія та Уельс

До основного судового засідання в цивільному провадженні, після подання відповідачем відзиву, здійснюється проміжний процесуальний етап. Обидві сторони повинні заповнити Анкету щодо подальшого **розгляду справи** (Directions Questionnaire) — документ обсягом п'ять-шість сторінок, у якому збирається процесуальна інформація, необхідна для підготовки справи. **Вона охоплює очікувану тривалість судового розгляду, відомості про свідків, яких планується викликати, використання експертних або медичних висновків, мовні потреби та потребу в послугах перекладу.**

Після отримання **заповнених анкет** справу розглядає **суддя**. На підставі наданої сторонами інформації суддя постановляє ухвалу щодо **подальшого розгляду** справи (Directions Order), якою зазвичай призначає попереднє **судове** засідання, що в цій системі називається засіданням з **питань управління справою**. Якщо суддя вважає позов цілком безпідставним, його вже на цьому етапі може бути виключено з провадження.

Попереднє судове засідання проводить дистриктний суддя. Основний судовий розгляд зазвичай проводить окружний **суддя** — суддя вищого рівня. Хоча суддя, який проводить основний судовий розгляд, зазвичай долучається до справи лише на завершальній стадії, послідовність та узгодженість розгляду зберігаються, й окружний суддя рідко відступає від рішень, ухвалених на підготовчій стадії. Під час попереднього судового засідання суддя визначає

графік і **порядок судового розгляду**, зокрема строки обміну документами, подання письмових показань свідків та експертних висновків. Суддя також визначає тривалість судового розгляду й відповідно призначає дату судового засідання, **яке залежно від складності справи може бути призначене за шість місяців або за рік**.

Важливою складовою цього етапу є планування судових витрат. Суд установлює граничний розмір допустимих судових витрат, щоб запобігти їх непропорційному зростанню. Якщо сторона перевищує затверджений бюджет, витрати понад установлену суму не відшкодовуються, навіть якщо ця сторона виграє справу.

У період між попереднім та основним судовими засіданнями сторони повинні заповнити Контрольний перелік підготовки до судового розгляду (**Pre-trial Checklist**), також відомий як «анкета щодо призначення справи до розгляду» (**listing questionnaire**). Цей документ підтверджує виконання **всіх процесуальних розпоряджень суду** та готовність сторін до судового розгляду. У ньому зазначаються відомості про стан виконання розпоряджень суду, невиконані обов'язки, явку свідків, зміни в орієнтовній тривалості судового розгляду та потребу в будь-яких спеціальних заходах (наприклад, у підтримці осіб з інвалідністю або заходах захисту у справах про домашнє насильство).

У разі неподання Контрольного переліку **застосовується** механізм забезпечення дотримання процесуальних вимог. Спочатку суд надсилає нагадування. Якщо вимогу й надалі не виконано, втручається суддя, який часто постановляє ухвалу про надання стороні-порушнику **семи днів** для відповіді. Подальше невиконання вимоги може призвести до виключення **справи з провадження або ухвалення заочного рішення залежно від того, яка зі сторін допустила порушення**. У **Контрольному переліку остаточно визначається перелік свідків, поданий на попередніх стадіях провадження**. До цього часу суддя вже визначає, письмові показання яких свідків мають бути подані та чи потрібна їхня особиста присутність. Якщо показання свідка не оспорюються, письмових показань може бути достатньо; в іншому разі свідок повинен з'явитися особисто. У Контрольному переліку підтверджується, хто саме із ширшого переліку свідків братиме участь у судовому розгляді.

Контрольний перелік підготовки до судового розгляду вважається цінним процесуальним інструментом. Хоча він не обов'язково прискорює провадження, його використання істотно підвищує процесуальну ефективність, зменшує ймовірність непередбачених обставин і забезпечує обізнаність усіх сторін зі своїми обов'язками та їх виконання. Він сприяє **ефективності судочинства**, забезпечуючи належну підготовку всіх сторін до судового розгляду, що дає змогу заощадити час і ресурси. **Контрольний перелік називають прикладом належної практики, який потенційно можна адаптувати до інших юрисдикцій, особливо з огляду на його роль у зміцненні процесуальної дисципліни та підвищенні загальної ефективності судових засідань**.

Етап 4: Останнє судове засідання

Польща

Затримки з наданням експертних висновків не є основною проблемою на цьому етапі, хоча в окремих випадках виникають труднощі з пошуком відповідного експерта або підготовка експертного висновку потребує значного часу.

Основною проблемою є перевантаженість графіків судових засідань, що призводить до тривалих перерв між ними, які нерідко становлять до шести місяців.

Одним із запропонованих рішень є ширше проведення непублічних засідань відповідно до статті 148 (за участю судді та, можливо, помічника, але без участі сторін), особливо в нескладних справах. Суд може скористатися цією можливістю, якщо відповідач визнає позов або якщо після розгляду всіх процесуальних заяв і документів (зокрема експертних висновків, які зазвичай надаються в письмовій формі) дійде висновку, що проводити судовий розгляд немає потреби. Для цього необхідно було б менше покладатися на показання свідків, особливо в господарських справах. Суди могли б навіть ухвалювати рішення в непублічному засіданні.

Словенія

Закон Словенії про цивільне судочинство не встановлює строку для завершення розгляду цивільних справ. Однак у межах внутрішнього обліку суди відносять справи, розгляд яких триває тривалий час, до категорії справ із надмірною тривалістю розгляду та розглядають їх у пріоритетному порядку. Основними причинами затримок на цьому етапі є поведінка сторін і залучення експертів, призначених судом.

У деяких галузях бракує експертів, а підготовка експертних висновків може тривати від трьох до шести місяців. Затримки посилюються, коли сторона оспорує висновки експерта та просить призначити другого чи третього експерта. Хоча експерти отримують належну винагороду, багато з них не бажають давати показання в суді через значні витрати часу та зусиль.

Набуття статусу сертифікованого судового експерта також є складним процесом, який передбачає складання іспитів і дотримання суворих вимог та здійснюється під наглядом Міністерства юстиції. Це може частково пояснювати обмежену кількість експертів, внесених до офіційного реєстру. Суди також можуть призначати визнані установи або експертів, не внесених до офіційного реєстру, однак цього не завжди достатньо для прискорення провадження.

Португалія

Тривалість цього етапу залежить від складності справи, необхідності отримання експертних висновків, які мають бути підготовлені заздалегідь, участі у складній справі багатьох сторін тощо. **Усі докази мають бути представлені під час останнього судового засідання, зокрема показання всіх сторін і свідків.** Розгляд нескладної справи може завершитися протягом одного дня, тоді як розгляд складних справ може тривати кілька днів або

навіть місяців залежно від можливостей суду.

Порядок проведення судового розгляду визначається під час попереднього судового засідання з огляду на кількість свідків та очікувану тривалість надання показань кожним із них. Вживаються заходи, щоб свідкам не доводилося довго чекати.

Затримки на цьому етапі зумовлені переважно двома чинниками: i) часом, необхідним для отримання експертних висновків (часто потрібно кілька висновків, підготовка яких потребує часу); ii) навантаженням на суддю. Із 2013 року той самий суддя повинен проводити судові засідання та складати судові рішення, що посилює навантаження і створює труднощі, коли суддя хворіє або є перевантаженим. Низький розмір винагороди експертів ускладнює залучення кваліфікованих фахівців. **Сторони можуть домовитися про вищу оплату за швидше проведення експертизи або залучення певних експертів, однак така практика не є поширеною.**

Словацька Республіка

Надмірне навантаження на суддів було названо критичною проблемою, зумовленою недостатніми навичками управління справами в суддів та браком ефективної адміністративної підтримки. Судді часто виконують завдання, які можна було б доручити секретарям або іншим працівникам апарату суду, зокрема адміністрування судових зборів чи попередню перевірку матеріалів справи. Судді самостійно складають судові рішення.

Проект із запровадження системи визначення ваги справ було припинено. Як видається, серед суддів існує значна підтримка його відновлення, оскільки така система могла б допомогти обґрунтувати кадрові потреби та розподіл ресурсів.

Тривалість судового провадження також збільшується через затримки з поданням експертних висновків, на деякі з яких очікують понад рік. **Судді намагаються скоротити такі затримки та прискорити провадження, проводячи попередні судові засідання для уточнення переліку документів, необхідних експертам.** У деяких галузях експертів бракує. Як видається, проблема не пов'язана з оплатою, оскільки експерти можуть звернутися до суду з вимогою про оплату, а суд зберігає кошти й виплачує їх експерту після подання висновку.

На першій стадії провадження суд застосовує принцип судової концентрації, спонукаючи сторони якомога раніше заявити всі вимоги та подати всі докази. Однак, як зазначив Верховний Суд, докази, подані із запізненням, не можна відхиляти автоматично: судді повинні враховувати їх значення та обставини подання, щоб уникнути скасування рішення в апеляційному порядку. Судова концентрація провадження, тобто встановлення конкретних строків для подання доказів, вважається прикладом належної практики.

Італія

Законодавство Італії не встановлює фіксованого строку загальної тривалості цивільного провадження. Однак Законом Пінто визначено загальний орієнтир, згідно з яким розгляд цивільних справ не повинен

тривати понад три роки. Це не обов'язкова норма, а критерій розумності, запроваджений у відповідь на неодноразові порушення Європейської конвенції з прав людини через надмірну тривалість проваджень.

На практиці затримки в період між первинним поданням позову та останнім судовим засіданням зумовлені низкою чинників: затримками з врученням документів, особливо в разі міжнародного вручення; перевантаженістю графіків судових засідань, часто спричиненою адміністративними обмеженнями щодо дат проведення засідань у кожній палаті суду; а також призначенням судових експертів (Consulenti Tecnici d'Ufficio — CTU).

Щодо третього чинника — залучення експертів, — **суддя відповідає за добір кваліфікованого експерта. Винагорода експертів визначається за фіксованими ставками, тому без ретельного контролю з боку судді вони часто віддають перевагу іншій роботі.** Затримки на кілька місяців є поширеними; у минулому траплялися випадки, коли експертні висновки подавали із запізненням на кілька років. Офіційної системи контролю за роботою експертів або забезпечення дотримання ними встановлених вимог немає. Кожен суддя самостійно вирішує питання, пов'язані із затримками. Водночас запровадження системи електронного подання документів поліпшило можливості відстеження незавершених дій, завдяки чому судді можуть ефективніше контролювати строки. **Підвищення обізнаності суддів щодо організації роботи судових експертів сприяло ефективнішому управлінню часом.** Тепер судді обмінюються інформацією про експертів, які систематично подають висновки із запізненням, і зазвичай не залучають тих, хто раніше спричиняв значні затримки.

Свідки також є одним із чинників процесуальної неефективності. Вони часто не з'являються до суду, навіть якщо їх було належним чином повідомлено. Крім того, хоча закон передбачає можливість накладення штрафу за неявку без поважних причин, ця норма застосовується рідко, **а забезпечити її виконання на практиці складно.** Зрештою, на відміну від деяких інших юрисдикцій, письмові показання свідків не набули широкого застосування. Однак під час пандемії COVID-19 дистанційні судові засідання та письмові подання стали використовуватися частіше. **Нині процесуальне законодавство Італії надає суддям право на власний розсуд обирати між очним, дистанційним або письмовим розглядом.** Отримання показань свідків у письмовій формі, що передбачає лише подання письмових матеріалів через електронну систему, використовується дедалі частіше й виявилось ефективнішим у нескладних справах.

Крім того, у складних справах про цивільну відповідальність часто бере участь багато сторін, кожна з яких необхідно офіційно повідомити. У разі залучення нової сторони (наприклад, коли лікарня залучає лікаря або лікар — страхову компанію) до наступного судового засідання має минути ще **120 днів**, що значно збільшує тривалість досудової стадії. Цей процес може повторюватися неодноразово й істотно сприяти системним затримкам.

Німеччина

Тривалість цивільного провадження в Німеччині істотно різниться переважно залежно від складності справи та обраного порядку її

розгляду. У письмовому провадженні, у якому розглядається переважна більшість справ у земельних судах (Landgericht), процес зазвичай охоплює кілька процесуальних стадій і судових засідань, які за німецькою процесуальною термінологією вважаються складовими одного судового «слухання». Залежно від потреб у доказуванні, зокрема необхідності отримання експертних висновків або показань свідків, проміжки між такими засіданнями можуть становити кілька місяців або навіть років.

Стандартний порядок передбачає таку послідовність: відповідачу надається два тижні для заявлення наміру заперечувати проти позову, після чого він має чотири тижні для подання повного письмового відзиву. Потім позивачу надається ще від чотирьох до шести тижнів для відповіді. Сторони часто звертаються з клопотаннями про продовження строків. Перше таке клопотання зазвичай задовольняється без заперечень, а для подальшого продовження строку потрібна згода іншої сторони. Сам лише обмін письмовими матеріалами може тривати приблизно три місяці, перш ніж суддя розпочне розгляд матеріалів справи по суті.

Одним з основних чинників затримок є етап вивчення справи суддею та призначення судового засідання. Судді одноосібно відповідають за призначення судових засідань, і це завдання не передається працівникам апарату суду. Через значне навантаження судді можуть затримувати призначення засідань, приділяючи першочергову увагу вивченню матеріалів справ і підготовці до їх розгляду. Наприклад, засідання може бути відкладено на кілька місяців, якщо графік судді перевантажений або справа потребує значної підготовки. У періоди масових відпусток, зокрема в серпні, затримки з призначенням засідань є відчутнішими.

Офіційного механізму контролю, який зобов'язував би суддів прискорювати провадження, немає. Хоча голови судів можуть висловлювати занепокоєння щодо затримок, вони не можуть вимагати від суддів ухвалення конкретних рішень щодо призначення засідань. **На практиці ефективність роботи суддів більше залежить від їхньої особистої мотивації, ніж від інституційного контролю.** Судді зацікавлені у зменшенні власного навантаження шляхом урегулювання спорів або своєчасного ухвалення судових рішень.

У середньому судді земельних судів (Landgericht) проводять три-чотири судові засідання на тиждень. Натомість судді дільничних судів (Amtsgericht), які розглядають більшу кількість менш складних справ, можуть проводити від 10 до 12 засідань на тиждень тривалістю приблизно 30 хвилин кожне.

Одним із найважливіших чинників процесуальних затримок є обмеженість кадрових ресурсів у всій системі. Судді змушені витрачати значний час на вивчення великих за обсягом матеріалів справ, особливо з огляду на збільшення обсягу письмових подань. **Широке використання комп'ютерів сприяло тому, що адвокати подають великі за обсягом і часто надлишкові процесуальні документи, які містять надмірну кількість правових доводів і документальних матеріалів** (близько 100 сторінок зі значними повторами), переважно для захисту від можливої відповідальності. **Судді за законом зобов'язані прочитати та врахувати всі**

такі матеріали, оскільки право бути заслуханим передбачає обов'язок повністю розглянути письмові подання.

Наразі в Німеччині офіційного обмеження кількості сторінок у письмових процесуальних документах немає, хоча це питання обговорюється серед правників. Деякі судді виступають за подання структурованих і стислих матеріалів для підвищення процесуальної ефективності. Однак у німецькій правовій культурі досі існує значний опір таким обмеженням.

Щодо підтримки суддів, кожен суддя земельного суду зазвичай керує роботою одного референдаря (Referendar) — стажиста-юриста, який готується до кваліфікаційного іспиту на право здійснювати юридичну практику та в межах навчання може допомагати з виконанням нескладних правових завдань. Однак такі стажисти не надають постійної чи системної допомоги. Водночас такі посади стають дедалі менш привабливими, оскільки кандидати зазвичай прагнуть обіймати посади суддів, а не помічників.

Залучення експертів є одним з основних чинників процесуальних затримок, особливо в технічно складних сферах, як-от приватноправові спори у сфері будівництва. Один із опитаних суддів звертається до експертів за письмовими висновками у 95 % своїх справ. Зазвичай судді встановлюють тримісячний строк для подання експертних висновків, однак його часто продовжують до шести-семи місяців. **Огляди на місці додатково ускладнюють планування, оскільки через неможливість узгодити графіки сторін їх нерідко доводиться відкладати, адже всі сторони повинні бути присутніми.** Після подання висновків сторони часто оспорюють їх або ставлять додаткові запитання, що потребує подальших відповідей експертів і затягує процес. Розгляд справ, у яких надаються експертні висновки, зазвичай триває понад рік, а в окремих випадках — кілька років.

Сукупний вплив великих за обсягом письмових подань, обмежених кадрових ресурсів судів і нестачі експертів є основною причиною затримок із проведенням останніх судових засідань та збільшення загальної тривалості розгляду справ.

Фінляндія

Останнє судове засідання у цивільному провадженні у Фінляндії зазвичай проводиться протягом шести-дев'яти місяців із дня початку провадження. У великих судах цей строк може перевищувати один рік, тоді як у менших юрисдикціях розгляд може завершуватися швидше. **Письмова та усна підготовчі стадії побудовані так, щоб усі аспекти справи було повністю опрацьовано заздалегідь, що в більшості випадків дає змогу провести одне повноцінне судове засідання.**

Процесуальні дії, які можуть порушити перебіг провадження на завершальній стадії, як-от залучення нових свідків або клопотання про проведення додаткових судових засідань, зазвичай не заохочуються. **Такі дії допускаються лише з дозволу судді та за виняткових обставин.** Передбачається, що всі доказові та процесуальні питання мають бути вирішені до основного судового засідання. Такий підхід зводить затримки до мінімуму та відображає увагу, яку судова система Фінляндії

приділяє процесуальній дисципліні й управлінню справами. Друге основне судове засідання призначається рідко.

Дистанційні судові засідання в режимі відеоконференції проводяться дедалі частіше. Хоча іноді виникають технічні проблеми, особливо з підключенням до інтернету, дистанційна участь уже стала звичайною складовою цивільного провадження. **Встановлення особи зазвичай не становить проблеми в цивільних справах, оскільки суд, як правило, покладається на адвокатів у підтвердженні особи їхніх клієнтів і свідків.**

У цивільному провадженні у Фінляндії експертні висновки зазвичай надаються у формі усних показань **експертів, залучених сторонами**, а не експертами, призначеними судом. Кожна сторона самостійно залучає власних експертів, які дають усні показання під час судового засідання. Призначення судом незалежного експерта є вкрай рідкісним і зазвичай не практикується у змагальному цивільному судочинстві. **Виняток становлять сімейні справи, особливо спори про опіку над дітьми, у яких суди можуть вимагати офіційних оцінок або висновків державних соціальних служб. Підготовка таких висновків через накопичення нерозглянутих матеріалів іноді може спричиняти затримки.**

Система Фінляндії ґрунтується на змагальній моделі: кожна сторона несе тягар доказування та відповідає за подання власних доказів. Суддя діє як неупереджений арбітр, оцінюючи лише те, що було офіційно подано та обґрунтовано в суді.

Затримки на етапі останнього судового засідання найчастіше зумовлені навантаженням на суддів і труднощами з узгодженням графіків адвокатів. Саме ці практичні обмеження, а не неефективність процесуальних механізмів, є основними причинами відкладення судових засідань на цьому етапі судового розгляду у Фінляндії.

Сполучене Королівство — Англія та Уельс

Тривалість і порядок проведення останнього судового засідання в цивільному провадженні залежать насамперед від обсягу та складності доказів, **зокрема від кількості свідків і часу, необхідного для їх допиту та перехресного допиту. Затримки через неможливість залучити експертів-свідків виникають рідко, оскільки сторони зазвичай забезпечують їхню участь ще до початку судового провадження.** Позови переважно не подають, якщо сторона, яка ініціює провадження, не вважає, що має достатньо доказів на підтвердження своєї позиції.

Більшість судових засідань у судах графств є нетривалими й зазвичай **тривають від половини дня до п'яти днів.** Справи, розгляд яких, за прогнозами, триватиме понад п'ять днів, передають до **Високого суду в Лондоні.** З огляду на високий рівень **досудового врегулювання спорів — приблизно 70–80 % справ урегульовують до початку судового розгляду —** одному судді на той самий день може бути призначено кілька справ. Багато з них зрештою не розглядають у судовому засіданні через врегулювання спору в останній момент. У четвер **перед тижнем, на який призначено судові засідання,** суд визначає, які справи ще підлягають розгляду, і вносить необхідні зміни до списку справ.

Хоча відкладеним справам надають пріоритет під час повторного призначення до розгляду, практичні обмеження, зокрема неможливість узгодити участь свідків та експертів, зазвичай не дають змоги невідкладно призначити нову дату. Унаслідок відкладення розгляд справи часто затримується на кілька місяців. Суддю для розгляду справи визначають лише протягом тижня, на який призначено відповідне судове засідання. Це дає змогу гнучко залучати суддів, які отримують винагороду **за окремі дні роботи**, — практикуючих адвокатів, які тимчасово виконують повноваження судді та відомі як **рекордери**, — і в такий спосіб за потреби збільшувати кількість суддів. Рекордери мають усі суддівські повноваження, а в разі неналежного виконання обов'язків строк їх залучення не продовжують.

Стандартний строк розгляду цивільної справи — від подання позову до останнього судового засідання — становить приблизно один **рік**, а встановлений **адміністративний цільовий строк — 50 тижнів**. Мета полягає в тому, щоб **завершувати розгляд 65 % справ у межах цього строку**, однак це не вимога закону, а **показник результативності**. Розгляд складніших справ може тривати довше.

У разі затримок працівники **апарату суду можуть втрутитися**, повторно передавши відповідне питання на розгляд судді, особливо якщо строки неодноразово продовжуються або є ознаки затягування провадження. Окружний суддя, який здійснював управління справою на попередньому етапі, може призначити додаткове судове засідання, щоб прискорити її розгляд. Якщо сторони **не підготувалися належним чином, до них можуть бути застосовані санкції**, зокрема виключення позову або відзиву з провадження.

Після початку судового засідання триває безперервно до завершення, крім виняткових випадків, наприклад хвороби ключового свідка. За таких обставин судове засідання може бути відкладено. У поодиноких випадках, якщо на початку розгляду виникають істотні проблеми, **розгляд справи може бути розпочато заново іншим суддею**. Однак у **99 %** випадків розпочате судове засідання відбувається без перерв.

Судді не виконують адміністративних завдань, що передують судовому засіданню, — ними займаються працівники апарату суду. Основними обов'язками суддів є ознайомлення з матеріалами до початку судового засідання та ухвалення судових рішень. **Хоча система не передбачає подання скарг на затримки з боку суддів, визнається, що підготовка до розгляду та складення письмових судових рішень у складних справах потребують значних зусиль суддів.**

Відеоконференції широко застосовуються та є загальноприйнятими, особливо під час попередніх судових засідань і розгляду процесуальних клопотань. Правники надають перевагу такому формату, оскільки він дає їм змогу протягом одного дня брати участь у кількох судових засіданнях у судах різних юрисдикцій, уникаючи поїздки. **Останні судові засідання зазвичай проводяться за особистої присутності учасників, особливо коли оспорується показання свідків, надані безпосередньо під час засідання, оскільки безпосередня оцінка суддею достовірності таких показань вважається необхідною.** Водночас у певних випадках участь у режимі відеоконференції допускається, зокрема коли переважає

правова аргументація або учасники перебувають за кордоном. **Остаточне рішення ухвалює суддя, хоча сторони можуть подавати відповідні клопотання.**

Свідки, які беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, не зобов'язані пред'являти офіційний документ, що посвідчує особу, оскільки у Сполученому Королівстві не запроваджено системи національних посвідчень особи. **Відповідальність за перевірку особи свідка несе сторона, яка його викликала, а правові наслідки давання завідомо неправдивих показань стримують від видавання однієї особи за іншу.**

Строки подання доказів чітко визначені. **Після попереднього судового засідання суддя встановлює процесуальний графік для конкретної справи, зокрема строки подання всіх доказів.** Для подання доказів після впливу встановленого строку необхідний дозвіл судді. Цей процесуальний графік є окремим від контрольного переліку **готовності справи до** судового розгляду, який подають ближче до дати судового засідання. Завчасне подання доказів дає змогу уникнути несподіванок і сприяє врегулюванню спорів до судового розгляду, зокрема коли одна зі сторін усвідомлює вагомість доказів іншої сторони.

Етап 5: Складення письмового судового рішення

Польща

У Польщі письмове судове рішення складають лише за клопотанням або заявою однієї зі сторін, за подання яких справляється збір у розмірі приблизно 25 євро. Якщо таке клопотання подано, суддя повинен підготувати письмове рішення протягом 14 днів; цей строк може бути продовжено до одного місяця. **Такий строк необхідний, щоб не допускати затримок з отриманням рішення сторонами.** Для підвищення ефективності провадження можна рекомендувати запровадити строк складення судового рішення, а також установити вимогу, згідно з якою звертатися з клопотанням про складення письмового рішення можна лише тоді, коли одна зі сторін має намір подати апеляційну скаргу та просить надати рішення в письмовій формі.

Словенія

Після ухвалення рішення суддя зобов'язаний протягом 30 днів викласти його в письмовій формі; у складних справах цей строк може бути продовжено до 90 днів. **Навіть якщо рішення проголошено усно в судовому засіданні й одна зі сторін заявляє про намір його оскаржити, складення повного письмового тексту судового рішення є обов'язковим.** Виняток становлять малозначні справи, у яких рішення не оскаржується: у таких випадках у ньому можуть бути зазначені лише основні фактичні обставини.

З огляду на навантаження на **суди 30-денний строк для підготовки письмового судового рішення є достатнім у звичайних справах, однак дотриматися його дуже складно у 5 % найскладніших справ.** Недотримання цього строку може мати наслідком застосування дисциплінарного стягнення.

Судові рішення стають дедалі розлогішими та складнішими, що зумовлено

розвитком практики Європейського суду з прав людини та національних судів вищих інстанцій. **Словенські судді не використовують офіційних шаблонів. Натомість кожен суддя послуговується власними формами оформлення, особливо в повторюваних категоріях справ.**

Правило, за яким суддя проголошує рішення усно, а письмове рішення складає лише тоді, коли одна зі сторін має намір подати апеляційну скаргу, могло б прискорити провадження та істотно зменшити навантаження на суддів.

Португалія

Після останнього судового засідання суддя має 30 днів, щоб скласти й ухвалити письмове судове рішення. **У всіх цивільних справах рішення обов'язково викладають у письмовій формі. Це вважається необхідним, оскільки дає змогу викласти мотиви рішення та допомагає сторонам визначитися, чи подавати апеляційну скаргу.** Як зазначив опитаний: «Важливо пояснити громадянину, чому ухвалено саме таке рішення. Якщо цього не викладено письмово, він не знатиме, чи повірив суддя свідкам, як було застосовано закон і які правові підстави покладено в основу рішення».

У цивільних справах рішення усно не обґрунтовують, а всі судові рішення викладають у письмовій формі. **Коротке усне рішення могло б дещо зменшити навантаження на суддю, однак істотно не вплинуло б на апеляційне оскарження.**

Відповідно до статті 156 Цивільного процесуального кодексу суддя має скласти письмове судове рішення протягом 30 днів. Якщо цього строку не дотримано, після спливу ще 90 днів секретар суду повідомляє про це голову суду. Після цього питання може бути передано на розгляд Вищої ради магістратури, яка може розпочати дисциплінарне провадження або перевірку. Зазвичай 30 днів достатньо для підготовки суддею рішення, однак якщо суддя розглядає багато справ, це залежить від того, як він організовує свою роботу. Хоча 30-денний строк загалом є обґрунтованим, у складних справах його може бути недостатньо.

Апеляційне провадження може розпочатися лише після вручення письмового рішення. Апеляційну скаргу подають до суду першої інстанції, який перевіряє дотримання формальних вимог, зокрема щодо сплати зборів і строків, а потім передає її до апеляційного суду. **Зазвичай цей процес відбувається швидко. Після того як інша сторона подасть відповідь, на що їй відведено 30 днів, справа зазвичай надходить до апеляційного суду протягом 2–3 місяців, а рішення, як правило, ухвалюється протягом 3–4 місяців.**

Словацька Республіка

Судді зобов'язані складати письмові судові рішення в усіх справах незалежно від того, чи мають сторони намір подати апеляційну скаргу. **Мотиви рішення також можуть бути публічно оголошені усно під час судового засідання, іноді відразу після його завершення.** Якщо проголошення рішення відкладено, суддя має 30 днів, щоб викласти його в письмовій формі. Можна розглянути можливість складення письмового

судового рішення лише за клопотанням сторони, якій воно потрібне для подання апеляційної скарги.

Складення судових рішень не є предметом офіційного навчання. Судді навчаються складати їх самостійно, часто не отримуючи системного зворотного зв'язку. Було наголошено, що наставницька підтримка та навчання зі складення судових рішень можуть полегшити їх підготовку.

Італія

Етап судового розгляду завершується останнім судовим засіданням, яке слугує передусім процесуальною межею, а не засіданням, присвяченим розгляду справи по суті. **На цей момент обидві сторони повинні вже подати остаточні письмові доводи, тому додаткові усні дебати зазвичай не потрібні.** Після завершення цієї процесуальної стадії суддя має передбачений законом 30-денний строк, який у певних випадках може бути продовжено до 60 днів, **для складення письмового рішення з викладенням правових мотивів.** Цей строк обчислюється з дня останнього судового засідання або з дати останнього дозволеного подання додаткових документів і доказів.

Попри різні пропозиції щодо реформування, які висувалися протягом багатьох років, законодавство Італії й надалі зобов'язує суддів ухвалювати повністю вмотивовані письмові рішення в усіх справах незалежно від того, чи мають сторони намір подати апеляційну скаргу. Не було прийнято пропозицій щодо законодавчих змін, спрямованих на зменшення навантаження на суддів шляхом установлення вимоги складати повну мотивувальну частину лише в разі подання апеляційної скарги. Проти цих пропозицій рішуче виступили професійні об'єднання правників, які стверджували, що мотивувальна частина необхідна сторонам, щоб вирішити, чи подавати апеляційну скаргу.

На практиці адвокати часто чекають на письмове судове рішення, перш ніж вирішити, чи подавати апеляційну скаргу. Процесуальне законодавство Італії передбачає шестимісячний строк для апеляційного оскарження, якщо рішення не було офіційно вручено, і 30-денний строк, якщо його було вручено. Отже, існує стимул відкладати офіційне вручення рішення до ознайомлення з його мотивувальною частиною.

В італійських судах мотиви рішень усно не оголошують. **Суддя не зачитує рішення вголос і не зобов'язаний публічно його роз'яснювати.** Після спливу відповідного строку рішення просто вноситься до електронної системи, про що сторони отримують повідомлення. У судових системах, у яких практикується усне проголошення рішень, суддя наприкінці судового засідання стисло пояснює їхні мотиви, часто простою мовою, зрозумілою учасникам справи, які не мають представника. Натомість **письмові рішення італійських судів часто є надмірно формалізованими та складними з юридичного погляду, а за стилем і структурою подібні до наукових праць.**

У типових справах судді іноді використовують неофіційні шаблони або зразки, якими з ними поділилися колеги, однак офіційної системи стандартизованих шаблонів судових рішень немає. Стиль викладення рішень

і далі значною мірою залежить від конкретного судді.

Німеччина

Цивільний процесуальний кодекс Німеччини, ухвалений ще в XIX столітті, формально ґрунтується на принципі усності. Відповідно до цього принципу судове провадження має завершуватися усним розглядом у судовому засіданні, під час якого рішення проголошується безпосередньо в суді. Хоча цей принцип і далі лежить в основі законодавчої моделі провадження, сучасна судова практика істотно від нього відступає як у Landgericht, так і в Amtsgericht.

Теоретично розгляд цивільної справи завершується усним проголошенням судового рішення, обмеженням його резолютивною частиною, наприклад сумою, що підлягає сплаті. Після цього докладні мотиви рішення мають бути викладені письмово та надіслані сторонам. Якщо рішення проголошено усно, встановлений законом строк для подання його письмового тексту становить п'ять місяців. Однак у складних провадженнях, особливо тих, що тривають кілька років, практично неможливо негайно й точно проголосити рішення у відкритому судовому засіданні. Остаточні розрахунки часто передбачають визначення точних грошових сум і розподіл судових витрат, які необхідно обчислювати пропорційно до результату розгляду справи. Для забезпечення математичної точності такі розрахунки зазвичай здійснюють за допомогою електронних таблиць.

Тому судове засідання зазвичай завершується повідомленням про те, що письмове рішення буде складено протягом визначеного строку, який переважно становить від трьох до шести тижнів. Згодом призначають окреме формальне судове засідання виключно для усного проголошення рішення, хоча на практиці жодна зі сторін на нього не з'являється. Проте відповідно до чинних процесуальних норм рішення все одно має бути зачитане вголос у суді, навіть якщо його проголошують лише в порожньому залі або перед камерою в разі можливого доступу громадськості.

Ця вимога, хоча її широко вважають застарілою, залишається обов'язковою. Були спроби модернізувати систему: зокрема, пропонувалося дозволити проголошувати рішення в режимі онлайн. Однак дотепер офіційне усне проголошення рішення залишається обов'язковим.

У виняткових випадках, коли правові та фактичні обставини є простими й повністю з'ясовані до судового засідання, судді можуть негайно проголосити рішення усно, а письмову мотивувальну частину скласти пізніше. Це допускається, якщо обидві сторони прямо відмовляються від права на апеляційне оскарження та погоджуються не звертатися з клопотанням про складення письмового судового рішення. На практиці такі випадки трапляються рідко, однак **сприяють ефективності провадження. Відмова від письмової мотивувальної частини також може мати наслідком зменшення судових зборів, що може спонукати сторони відмовитися від отримання повного тексту рішення.**

Хоча ці механізми забезпечують гнучкість, більшість судових рішень і далі викладають у письмовій формі та супроводжують докладною мотивувальною частиною, особливо у спірних або складних справах. Можливістю відмовитися від письмової мотивувальної частини користуються рідко, і багато суддів можуть жодного разу не зіткнутися з такою ситуацією

протягом своєї професійної діяльності.

Система судових зборів також спрямована на підвищення ефективності провадження та сприяння врегулюванню спорів. У разі врегулювання спору або відмови від письмової мотивувальної частини судові збори зменшуються, унаслідок чого фінансові стимули сприяють процесуальній економії.

Фінляндія

Судове рішення може бути проголошено усно або викладено в письмовій формі. Форму рішення визначає суддя з урахуванням складності справи та, за наявності відповідного клопотання, позиції сторін.

У нескладних справах суд може проголосити рішення усно відразу після завершення судового засідання. Однак якщо будь-яка зі сторін звертається з клопотанням про надання письмового рішення, суд зобов'язаний скласти його протягом 14 днів. У складніших справах установлений законом строк складення письмового рішення продовжується до 30 днів.

Судове рішення має містити резолютивну та мотивувальну частини. Викладення правових підстав є обов'язковим як в усних, так і в письмових судових рішеннях.

Сполучене Королівство — Англія та Уельс

Судді зобов'язані ухвалювати вмотивовані рішення, у яких викладено правові підстави та мотиви їх ухвалення. Залежно від обставин рішення може бути проголошено усно або викладено в письмовій формі. Незалежно від форми в рішенні мають бути викладені застосовні норми права, відповідні фактичні обставини та мотиви, на яких ґрунтується висновок суду. Досвідчені судді можуть проголосити повне рішення усно відразу після судового засідання, хоча його проголошення може тривати від однієї до двох годин. У складних справах або якщо для цього бракує часу суддя може відкласти проголошення рішення та пізніше викласти його в письмовій формі.

Хоча закон допускає пізніше усне проголошення рішення, з практичних причин так роблять рідко. Повторний виклик сторін до суду лише для проголошення рішення є неефективним. В окремих випадках суд може проголосити рішення усно в режимі відеоконференції, однак більшість рішень, проголошення яких було відкладено, нині викладають у письмовій формі.

Якщо рішення проголошено усно й одна зі сторін має намір подати апеляційну скаргу, вона може звернутися із запитом про надання стенограми судового засідання. Усі судові засідання записуються, а стенограма після перевірки та затвердження суддею стає офіційним записом. Після проголошення рішення судді не мають права вносити до нього зміни, однак можуть робити суто редакційні уточнення або виправляти незначні помилки в стенограмі.

Сторони часто звертаються з клопотанням про надання письмового тексту рішення, навіть якщо не планують подавати апеляційну скаргу. Це

дає їм змогу докладно ознайомитися з мотивами рішення, особливо якщо під час усного проголошення вони щось не почули або не зрозуміли. Апеляційні скарги подають рідко, однак у разі подання вони мають ґрунтуватися на помилці в застосуванні права або порушенні засад справедливого провадження, а не лише на незгоді з результатом розгляду справи.

Форма **судового рішення залежить від** процедури, за якою розглядається справа. У системі цивільного судочинства передбачено чотири такі процедури: провадження у малозначних справах (Small Claims) — **до 10 000 фунтів** стерлінгів; прискорене провадження (Fast Track) — **від 10 000 до 50 000 фунтів** стерлінгів; проміжне провадження (Intermediate Track) — **від 50 000 до 100 000 фунтів** стерлінгів; загальне **провадження (Multi-Track)** — понад 100 000 фунтів стерлінгів.

У **малозначних справах рішення зазвичай проголошують усно відразу після завершення судового засідання. Водночас такі рішення мають відповідати правовим вимогам щодо повноти та прозорості мотивування.**

У **складніших справах або справах із вищою ціною позову, особливо тих, що розглядаються за проміжною та загальною процедурами, письмові судові рішення стають дедалі поширенішими.** Ця тенденція зумовлена як зростанням **складності справ**, які нині розглядають суди графств, так і необхідністю точно опрацьовувати значні обсяги доказів або докази технічного характеру, зокрема експертні медичні висновки.

Спеціалізованого навчання з підготовки та проголошення судових рішень немає. Усі судді раніше працювали правниками й зазвичай мають значний попередній досвід ознайомлення із судовими рішеннями та їх аналізу. Цей професійний досвід вважається достатнім для забезпечення їхньої компетентності як в усному проголошенні, так і в письмовому викладенні судових рішень.

Усні судові рішення цінують за їхню ефективність, особливо в нескладних справах, і надалі широко застосовують. Водночас письмові рішення набувають дедалі більшого значення через структурні зміни, пов'язані зі складністю справ і розподілом навантаження на суддів.

Письмові рішення забезпечують докладне документування та полегшують апеляційний перегляд, тоді як **усні рішення залишаються ефективними у малозначних або менш складних справах.** Система зберігає баланс між обома підходами, прагнучи узгодити форму судового рішення з потребами конкретної справи. Для юрисдикцій континентального права, які розглядають можливість проведення процесуальних реформ, використання усних рішень у малозначних справах і справах, що розглядаються за прискореною процедурою, може слугувати моделлю підвищення ефективності **без шкоди** для гарантій належної правової процедури.

Етап 6: Подання апеляційної скарги

Словенія

На відміну від деяких країн, у яких апеляційний суд бере на себе виконання попередніх процесуальних дій, у Словенії обов'язки між судами й надалі розмежовано, що дає змогу розподіляти навантаження. Апеляційну скаргу необхідно подати протягом 30 днів, а в малозначних справах — протягом 8 днів. Після цього суд першої інстанції перевіряє дотримання строку подання скарги та сплату судового збору, а потім надсилає її іншій стороні для подання відзиву. Далі суд першої інстанції передає апеляційну скаргу та матеріали справи до суду другої інстанції, який уже не здійснює жодних попередніх перевірок.

Цей процес вважається досить ефективним, а щодо 30-денного строку апеляційного оскарження скарг не надходило. Утім, цей строк у будь-якому разі істотно не впливає на провадження загалом. Вважається, що він надає сторонам достатньо часу для підготовки, водночас не призводячи до необґрунтованого затягування провадження.

Словацька Республіка

Суди першої інстанції й надалі відповідають за формування, перевірку та передачу матеріалів справи до судів апеляційної інстанції. Виконання цього завдання, що передбачає перевірку сплати судових зборів і вручення процесуальних документів, може тривати кілька місяців. Нині ухвалення рішень судами апеляційної інстанції іноді затримується на строк до одного року не через бездіяльність суддів, а через затримки під час виконання цих адміністративних процедур і значне навантаження на суди першої інстанції. Тому з урахуванням навантаження на суди першої та апеляційної інстанцій доцільною могла б бути зміна цієї процедури з покладенням виконання зазначених дій на апеляційні суди, як у Польщі, де суд першої інстанції лише готує матеріали справи й передає їх до апеляційного суду.

Італія

Суд першої інстанції не здійснює перевірки апеляційної скарги й не вирішує питання про її прийнятність. Після подання апеляційної скарги суд першої інстанції передає матеріали справи, які нині повністю ведуться в електронній формі, до суду другої інстанції. Передача здійснюється автоматично та має суто адміністративний характер. Раніше матеріали справи передавали в паперовій формі, однак нині Італія повністю перейшла на електронну систему: документи у форматі PDF передаються через Processo Civile Telematico. Від подвійної системи, за якої паперові та електронні матеріали справи велися паралельно, відмовилися.

Крім того, формат судових засідань на стадії апеляційного розгляду може різнитися. Судді на власний розсуд вирішують, чи проводити судові засідання за особистої присутності учасників, дистанційно або розглядати справу виключно на підставі письмових матеріалів, як і в суді першої інстанції. Апеляційне провадження передбачає повний повторний розгляд справи з питань факту і права, якщо лише обсяг такого розгляду не обмежено окремими процесуальними нормами або попередніми процесуальними діями сторін.

Німеччина

Якщо сторона подає апеляційну скаргу на остаточне рішення суду першої інстанції, суд, який ухвалив **це рішення, не проводить жодної формальної перевірки прийнятності скарги. Натомість апеляційну скаргу та матеріали справи безпосередньо передають до суду другої інстанції, який повністю відповідає за перевірку дотримання формальних вимог, зокрема щодо своєчасності подання скарги та сплати необхідного судового збору.**

Інший порядок застосовується в разі оскарження проміжних рішень або процесуальних ухвал, постановлених під час провадження, наприклад ухвали, якою сторону зобов'язано покрити витрати на проведення експертизи. У таких випадках суддя першої інстанції, який постановив відповідну ухвалу, має обмежені повноваження повторно розглянути та змінити власне процесуальне рішення до передання відповідного питання на розгляд апеляційного суду. Цей механізм дає судді змогу певною мірою виправити власне неостаточне рішення й у деяких випадках може усунути потребу в апеляційному перегляді.

Фінляндія

Сторони, які мають намір оскаржити судові рішення, спочатку повинні **офіційно звернутися з клопотанням про надання його письмового** тексту незалежно від того, чи було рішення спочатку проголошено усно. Подання такого клопотання є **необхідною умовою для подання апеляційної скарги.**

Після отримання судового рішення сторона повинна протягом **семи днів повідомити суд про намір подати апеляційну скаргу.** Після отримання такого повідомлення суддя зобов'язаний підготувати письмове рішення у строк, **що не перевищує 30 днів. Письмові судові рішення є обов'язковими в усіх справах, навіть якщо апеляційну скаргу не подано.** Це необхідно для документування провадження та архівування.

Однак **якщо апеляційне оскарження не передбачається, письмове рішення може бути стислим і обмеженим за обсягом.** Натомість якщо очікується подання апеляційної скарги, зазвичай складається повне й докладне рішення. **Обов'язок складати письмові судові рішення навіть у безспірних справах був предметом обговорення у Фінляндії. Проте чинне правове регулювання й надалі вимагає складення письмових рішень у всіх випадках.**

За подання апеляційних скарг у цивільних справах справляється судовий збір, стандартний розмір якого в разі звернення до апеляційного суду становить приблизно 650 євро. Цей збір не є платою за письмове рішення: окремої плати за таке рішення не передбачено. Особи, які мають право на правову допомогу коштом держави, звільняються від сплати зборів, пов'язаних з апеляційним оскарженням.

Відповідно до встановленого порядку апеляційну скаргу спочатку подають до відповідного окружного суду, який перевіряє дотримання формальних вимог, зокрема подання скарги у встановлений законом строк і в належній формі. Окружні суди не оцінюють апеляційну скаргу по суті. Якщо скарга є неповною або подана з пропуском строку, відповідний окружний суд може відхилити її з процесуальних підстав. Після перевірки матеріали справи формують і передають в електронній

формі до апеляційного суду, який приймає справу до свого провадження. Якщо необхідна додаткова інформація, наприклад відсутні документи чи уточнення, апеляційний **суд безпосередньо звертається** до сторін із запитом про надання необхідних доповнень або внесення виправлень. Ці процедури регулюються Кодексом судочинства.

Сполучене Королівство — Англія та Уельс

У разі оскарження рішення суду першої інстанції за процесуальне **опрацювання апеляційної скарги відповідає суд другої інстанції. Суд першої інстанції не виконує процесуальних дій у зв'язку з апеляційною скаргою, крім окремих, чітко визначених випадків.**

Якщо оскаржуване рішення ухвалив окружний суддя, апеляційну скаргу розглядають у тому самому суді, але суддя вищого рівня. Хоча апеляційний розгляд здійснюється в межах тієї самої судової установи, рішення за скаргою ухвалюється незалежно, що забезпечує неупередженість.

У **справах із вищою** ціною позову або в разі оскарження рішень, ухвалених на вищих рівнях судової системи, апеляційні скарги подають **до Високого суду в Лондоні**. Роль суду першої інстанції обмежується отриманням повідомлення про подання апеляційної скарги. Суд, який ухвалив оскаржуване рішення, не бере участі в апеляційному провадженні й лише отримує повідомлення про його результат після завершення апеляційного розгляду.

Така структура забезпечує чітке процесуальне розмежування між первинним судовим розглядом та апеляційним провадженням, гарантує незалежність судів і дотримання судової ієрархії, а також дає змогу ефективно управляти рухом апеляційних справ.